

De Oostenrijkse School

Economie voor waardeerders

Samengesteld door Jan Vis

**Adjunct-professor Business Valuation
Rotterdam School of Management**

De Oostenrijkse School

De aanhangers van de Oostenrijkse School behoren tot de meest fervente verdedigers van de idee van een vrije-markt economie. Het begon in de jaren zeventig van de negentiende eeuw, aan de universiteit van Wenen. Daarna heeft zich een beperkte doch invloedrijke school volgelingen gevormd, met name in de Verenigde Staten van Amerika.

In vergelijking met andere Scholen, zoals de Keynesianen (volgelingen van de Engelse econoom John Maynard Keynes 1883-1946), de monetaristen (volgelingen van de Amerikaan Milton Friedman 1912 - 2006) of de Marxisten (aanhangers van het gedachtegoed van Karl Heinrich Marx 1818-1883; hij werd in Triër geboren in een geslacht van rabbijnen, in het Pruisen van die tijd hadden Joden geen staatsburgerlijke rechten daarom gingen zijn ouders tot het protestantisme over), is het als denkrichting vaak minder prominent aanwezig. Toch kan gesproken worden van een groeiende invloed. In Amerika zijn onder meer de volgende economische academisch actief: Edward Block: Loyola University te New Orleans; Peter Boettke: George Mason University; Roger Garrison: Auburn University; Hans-Hermann Hoppe (emiritus): University of Nevada; Israël Kirzner (emiritus): New York University; Joseph Salerno: Pace University. In Europa spelen onder meer Jesús Huerta de Soto (Universidad Rey Juan Carlos, Madrid) en Jörg Guido Hülsmann (Université d'Angers) een belangrijke rol.

De Oostenrijkers stellen ondernemerschap, subjectivisme, individualisme en fundamentele analyse centraal. Het is daarom niet verwonderlijk dat ook in de praktijk de gedachten van deze denkers veelvuldig worden aangetroffen. Vooral diegenen die zich bezighouden met de financiële markten kunnen veel stof tot nadenken halen uit hetgeen de 'oude' Oostenrijkers hebben nagelaten en de 'nieuwe' nog regelmatig toevoegen.

De omgeving

De Oostenrijkse School heeft haar wortels in het Wien van de Habsburgers. Als hoofdstad van het Oostenrijks-Hongaarse Keizerrijk was Wien, tot de eerste wereldoorlog, een belangrijk centrum van kunst en wetenschap. De keizerlijke familie beheerste dat deel van Europa al sinds meer dan 400 jaar.

Als grondlegger van de dynastie wordt Friedrich III (1440-1493) gezien. Bij hem begon het Heilige Roomse Rijk. Op zijn tombe is de beroemde inscriptie "A.E.I.O.U." te lezen. In eerste instantie werd dit geïnterpreteerd als: 'Austriae est imperare orbi universo', later in het Duits: 'Alles erderich ist Oesterreich untertan'. Zover is het echter niet gekomen. Na de eerste wereldoorlog verloor het keizerrijk zijn macht.

Tijdens de hoogtij dagen van het Keizerrijk was Wien, qua grootte, de derde stad in Europa. Alleen London en Paris moest het laten voorgaan. De Europese wereld stroomde in die dagen langs Thames, Seine en Donau.

Wien was mede beroemd om de talrijke café's, musea, parken, paleizen en theaters. De stad had dan ook een enorme aantrekkingskracht op kunstenaars en wetenschappers.

De oorsprong van de Oostenrijkse School - Carl Menger

De economisch-historici laten het tijdperk der Oostenrijkse School doorgaans beginnen bij Carl Menger, en wel met zijn werk 'Grundsätze der Volkswirtschaftslehre (1871). Menger (1840-1921) was van oorsprong jurist en heeft gewerkt als journalist, ambtenaar en hoogleraar. Gedurende twee jaren, 1876-1878, heeft hij ook veel invloed kunnen uitoefenen op kroonprins Rudolf. Hij was gedurende die jaren de begeleider van de kroonprins op diens studiereizen.

Menger kreeg al op de leeftijd van 33 jaar een benoeming aan de Universiteit van Wien, buitengewoon hoogleraar in Rechten en Politieke Wetenschap; in 1879 werd hij gewoon hoogleraar. Hij had zijn benoeming voor een groot deel te danken aan het boek dat hij twee jaar daarvoor, 1871, deed verschijnen.

Dat boek was getiteld: "Grundsätze der Volkswirtschaftslehre" (later in het engels vertaald en verschenen in 1950, New York University Press, onder de titel: "The Principles of Economics") en had een vrij revolutionaire inhoud. De auteur onderging de invloed van Hermann von Thünen, Adam Smith, David Ricardo en John Stuart Mill.

Menger zet zich af tegen de gangbare gedachten van de toenmalige economen die over het algemeen de ideeën van Adam Smith en David Ricardo (de Klassieke Engelse School) volgden. In hun ogen waren productiekosten of de menselijke arbeid de oorsprong van het bestaan van prijzen. In zijn Untersuchungen über die Methoden der Sozialwissenschaften, und der politischen Ökonomie ins besondere' (1883) bedoelt Menger waarschijnlijk de 'formele theorie'; deze is gebaseerd op de generaliserende abstractie (in plaats van de isolerende abstractie der klassieke methodologie). Deze methode is overal geldig waar goederen schaars zijn ten opzichte van de behoeften; door de algemene gelding is zij vrijwel 'leeg' en dient te worden ingevuld met gegevens omtrent het werkelijke handelen. De 'homo economicus', zo geliefd bij de Klassieke School, leidde bij Menger een kwijnend bestaan. Menger stelt het menselijk handelen centraal, zijn subjectieve waardeleer is hiervan een afgeleide.

Menger gaat er van uit dat de prijzen van goederen en diensten worden bepaald door de subjectieve vraag van consumenten. Prijzen kunnen niet zijn gebaseerd op een soort 'intrinsieke' waarde of kosten. Waarde bestaat alleen in de ogen van de beschouwer en kan niet tot stand worden gebracht door een van buiten het individu komende kracht. Het begrip economische waarde is subjectief.

Voor de financiële wereld is vooral het subjectivisme van groot belang. Prijzen van vermogenstitels worden soms tot zeer hoge niveau's opgedreven, om vervolgens weer tot grote diepten af te dalen. Elke relatie met een eventuele 'intrinsieke' waarde of de productiekosten is dan zoek. Afgezien van het verschil tussen prijs en waarde, komt hier klip en klaar naar voren dat de vermogensmarkt van nature subjectief is. Beleggers worden gedreven door hun persoonlijke inzichten en wensen. Intrinsieke waarde kan, volgens Menger, niet bestaan. Noch in goederen en diensten, noch in de daarvan afgeleide vermogenstitels.

Dit inzicht is belangrijk. Het verklaart onder andere waarom het mogelijk is dat prijzen over een lange periode een dalende tendens kunnen laten zien, zelfs zodanig dat het prijsniveau onder de productiekosten van het desbetreffende goed uitkomt. Menger zou zeggen dat dit ook niet relevant is. Consumenten betalen geen prijs omdat aan een goed productiekosten ten grondslag hebben gelegen. Consumenten betalen alleen een prijs omdat zij het goed, om de een of andere - puur subjectieve - reden willen bezitten. Het gedrag van het economisch subject is bepalend. Niet de een of andere eigenschap van het economisch object.

Overigens dient hier nog opgemerkt te worden dat ook ‘kosten’ subjectief zijn en aan verandering onderhevig. Een bepaald kostenniveau is nooit een vast gegeven. Als de prijzen op de consumentenmarkt onder druk staan zal de producent proberen de productiekosten aan te passen. Hij kan dit doen door te heronderhandelen met vakbonden en leveranciers. Nieuwe technieken kunnen worden ingevoerd. Het prijsniveau kan daardoor gedurende zeer lange tijd op een laag peil blijven. De relatie tussen de prijs op de verkoopmarkt en die op de inkoopmarkt ligt eigenlijk net omgekeerd. Het is de prijs op verkoopmarkt die bepaalt wat aan de inkoopkant uitgegeven kan worden.

Naast de idee van subjectiviteit gaf Menger de aanzet tot de ontwikkeling van een ander belangrijk begrip; het marginalisme. Hij zag als marginaal nut de ‘bevrediging van de minst gevoelde behoefte’. Mede door zijn gedachten ontstond de zogenaamde marginalistische revolutie.

Generaties economen hadden zich al gebogen over de vraag: waarom is een diamant zo duur en water zo goedkoop, terwijl water voor de mens toch belangrijker is dan diamant? Deze zogenaamde waardeparadox kende al een lang leven. Er bestaan goede redenen om aan te nemen dat de paradox ook in het verleden al op redelijk adequate wijze was verklaard, deze verklaringen echter hebben het niet gebracht tot de status van algemeen bekende- en aanvaarde waarheid. Het was Menger die de vraag, ruim honderd jaar nadat ook Smith het onderwerp naar voren bracht, op afdoende wijze wist te beantwoorden door de introductie van het marginale nut.

Hij wist aan te tonen dat de waarde van een goed wordt bepaald door de marginale nuttigheid en niet door de totale nuttigheid. Met andere woorden, diamanten zijn duurder dan water omdat een extra diamant over het algemeen een grotere nuttigheid heeft dan een extra kopje water. Hieruit valt te concluderen dat naar mate de hoeveelheid van iets groter is, de marginale waarde of prijs lager komt te liggen. Water is goedkoop omdat er (nog) zoveel van is, diamanten zijn duur omdat het aanbod wordt beperkt. Verder kan nog worden opgemerkt dat de economie zich richt op ruilhandelingen. Het gaat niet om generieke nuttigheid maar om specifieke nuttigheid. Een bepaalde hoeveelheid van een goed wordt op een bepaald moment, onder specifieke condities, geruild voor een ander goed.

Ook dit inzicht is voor de financiële wereld van groot belang. Nemen wij als voorbeeld de koersen op de effectenbeurs. Deze worden bepaald door een betrekkelijk klein aantal (marginale) kopers en verkopers. Slechts een zeer klein percentage van alle bezitters van aandelen handelt op een bepaalde dag. Zelfs gedurende een crash wordt maar een minderheid van alle, potentieel, te verhandelen effecten ook effectief verhandeld. Trouwens, het is goed om in te zien dat het zelfs niet mogelijk zou zijn om tegelijk alle uitstaande effecten te verkopen, het ontbreekt dan simpel aan kopers. Het realiseren van een grote koerswinst kan alleen ongestoord plaatsvinden indien niet iedereen op hetzelfde moment die koerswinst wil incasseren. Hieruit volgt dat slechts een minderheid het sentiment op de beurs kan bepalen en zo zorgt voor een gevoel van ongebreideld optimisme of schier oneindige somberheid.

Hetzelfde verschijnsel valt ook waar te nemen op de markt voor onroerende goederen. Onder ‘normale’ omstandigheden is slechts een gering percentage, zeg 3%, van alle huizen in een bepaalde wijk te koop. Het prijsniveau wordt hierdoor bepaald. De vraag is nu wat er zou gebeuren indien plotseling twee maal zoveel huizen te koop worden aangeboden? Als de vraag naar huizen niet is veranderd, de bekende ceteris paribus veronderstelling, zal het

gevolg een enorme daling van het prijsniveau zijn. Zoals gezegd worden prijzen niet bepaald door het totaal aantal huizenbezitters maar alleen door diegenen die, aan de marge, kopen en verkopen. Wat in rust is kan niet worden gewaardeerd. Wat is een huis waard? Op grond van een taxatierapport, vaak tot stand gekomen door te kijken naar wat vergelijkbare huizen hebben opgebracht, komen wij tot de conclusie dat een bedrag rond €350.000 een aanvaardbare prijs moet zijn. De vraag is natuurlijk of dit echt waar is. Tot op het moment dat de transactie wordt gesloten kunnen wij daar niets definitiefs van zeggen. Het taxatierapport zegt alleen dat vergelijkbare objecten een soortgelijk bedrag hebben opgeleverd; die prijs is natuurlijk wel tot stand gekomen door andere marktpartijen dan de huidige. Op grond van dat inzicht en veronderstellend dat de overige omstandigheden, buiten het te koop zetten van het desbetreffende huis, gelijk blijven (ceteris paribus) is het genoemde bedrag van €350.000 een redelijke veronderstelling. Zolang als dezelfde economische en financiële omstandigheden blijven heersen. Een verdubbeling van het aanbod van huizen behoort daar niet toe. In zo'n geval kan de prijs wel dalen naar €150.000. Kortweg komt het hier op neer dat prijzen kunnen stijgen en dalen op grond van het aantal marktpartijen. Hoe groter de marge des te groter de onstuimigheid van de markt. De recente vastgoedcrisis laat duidelijk zien dat het werken met zogeheten referentiepanelen, min of meer vergelijkbare objecten, geen deugdelijke grondslag voor het waarden oplevert. Dat is op basis van de Oostenrijkse inzichten niet verwonderlijk. Waarom zou een transactie, waarbij partij A van partij B het object X heeft gekocht iets moeten zeggen over een potentiële transactie waarbij partij K aan partij L het object Y wil verkopen?

Menger sluit aan bij het werk van Hermann Heinrich Gossen (1811-1858) dat jaren lang min of meer onopgemerkt is gebleven. Hij werd pas beroemd nadat de Engelse economist Stanley Jevons ruchtbaarheid aan zijn werk had gegeven. Gossen is met name bekend geworden door de twee 'wetten' die hij heeft geformuleerd. (Het is overigens beter om te spreken over ervaringsregels, echte wetmatigheden komen binnen de economie niet veel voor). De eerste is de bekende regel van het afnemend grensnut die zegt dat de intensiteit van de behoefte bij een opeenvolgende bevrediging afneemt en dit gaat des te sneller indien de bevredigingsmomenten sneller op elkaar volgen. De tweede regel is de zogenaamde nivellering van het grensnut. Economisch subjecten streven op een zodanige wijze naar bevrediging van behoeften dat de laatste concrete deelbehoeften van de verschillende behoeftecategorieën een gelijk nut afwerpen. Menger heeft dit aan de hand van de 'Schaal van Menger' geanalyseerd. Het schema wordt hieronder weergegeven:

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
voedsel	huisvesting	kleding	schoeisel	verwarming	verlichting	x	xx	xxx	ontspanning
10									
9	9								
8	8	8							
7	7	7	7						

6	6	6	6	6					
5	5	5	5	5	5				
4	4	4	4	4	4	4			
3	3	3	3	3	3	3	3		
2	2	2	2	2	2	2	2	2	
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

(In de Engelse vertaling van Menger's boek is een soortgelijk schema te vinden op blz. 127).

De Romeinse cijfers geven de verschillende behoeftencategorieën weer, de Arabische cijfers het nut. Indien het economisch subject uit zijn beschikbaar inkomen 10 eenheden kan bevredigen, dan volgt uit de regels van Gossen, dat hij niet van een der categorieën volledige bevrediging nastreeft en overige behoeften onbevredigd zal laten. Als hij dat zou doen dan zal het nut van de laatste eenheid 1 bedragen en totaal, uit dit inkomen te verkrijgen, een nut van 55 ontstaan. Het totale nut kan opgevoerd worden en gemaximaliseerd indien het inkomen van 10 over de verschillende categorieën wordt verdeeld op een zodanige wijze dat de laatste besteding aan de verschillende categorieën eenzelfde nut afwerpt. In bovenstaande schaal zal het economisch subject derhalve kiezen om 4 nutseenheden te besteden aan voedsel, 3 aan huisvesting, 2 aan kleding en 1 aan schoeisel. Het totale nut zal dan 80 (= het totaal van de cursief gedrukte getallen) bedragen. Iedere wijziging in de besteding van het inkomen zal het totale nut laten dalen. Overigens dient hierbij te worden opgemerkt dat volgens Menger de waarde van een goed kan worden gemeten maar dat dit niet meer betekent dan het uitdrukken van de waarde van een goed in een ander goed. Nut is een ordinaal begrip en niet kardinaal.

Ten derde wijst Menger op de kritische rol die de tijd speelt binnen het economisch proces. Alle goederen gaan, voor ze uiteindelijk in handen van een consument komen, door een groot aantal productiefasen. Van oerproduct tot verbruiksklaar. Dit proces kost vaak jaren. Soms is ook het vernietigen (=consumeren) van een product een tijdrovende zaak. De onderliggende tijdstructuur is de basis voor het goed begrijpen van de wijze waarop de economie werkt. Het is ook essentieel voor het begrijpen van het vak macro-economie. Een bekend hedendaags Oostenrijks leerboek op dit terrein draagt dan ook als titel "The Structure of Production". (M. Skousen; 1990; herdruk in 2007). Daarnaast kan ik dit verband ook nog het boek van Roger W. Garrison "Time and Money – The Macroeconomics of Capital Structure (2001) worden genoemd.

Ook voor de financiële wereld vormt 'tijd' een kritische factor. Verschillende vermogenstitels, zoals obligaties, opties en warrants, zijn nu eenmaal titels waarvan de waarde mede door het verloop van de tijd wordt bepaald en ook aan een bepaalde tijd gebonden kan zijn. Maar dezelfde tijd speelt ook een grote rol in de rest van de economie omdat de tijd als het ware wordt geïncorporeerd in de producten die worden vervaardigd en geconsumeerd. Menger zag de vraag naar goederen als volgt: heerste er schaarste dan sprak hij van economi-

sche goederen; was er geen sprake van schaarste dan noemde hij de goederen vrij. De economische goederen werden opgedeeld in eerste, tweede, derde en hogere orde. (De bekende economist Marshall achtte dit onderscheid van weinig nut). Hij stelde vast dat de prijs en geproduceerde hoeveelheid aan productiegoederen volledig afhankelijk is van het vraag naar finale consumptiegoederen (dit wordt wel aangeduid als de “theory of imputation”). Deze aanpak van Menger vinden wij ook terug bij andere Oostenrijkers, zoals Von Mises en Von Hayek.

Het marginale nutsbegrip der Oostenrijkers had geen betrekking op de psychologische behoeftenbevrediging zelf maar op de (ordinale) marginale waardering van die behoeftenbevrediging. De waarde werd gezien als uitsluitend bepaald door de handelingen van consumenten. Die consumenten handelden binnen een gegeven kader van bestaande mogelijkheden inzake eindprodukten en/of productie, dit in tegenstelling met de Marshalliaanse leer waarin de waarde wordt gezien als gezamenlijk bepaald door subjectieve (nut) en objectieve (fysieke kosten) overwegingen. Menger en zeker Von Wieser (zie aldaar) zagen kosten puur als toekomstig nut dat werd opgeofferd te generering van meer van een hoger gewaardeerd nut.

Voor financiële markten heeft dit verschijnsel als gevolg dat de onstuimigheid van de markt (volatility) mede afgeleid kan worden van de fase waarin het desbetreffende goed, of onderneming, zich bevindt. In de praktijk valt dit verschijnsel over het algemeen goed waar te nemen. Ondernemingen die zich bezighouden met mijnbouw en productie kennen onstuimiger markten dan de ondernemingen die zich bezighouden met het vervaardigen van consumenten goederen van lager order. De prijs van ruwe olie is beweeglijker dan de benzineprijs aan de pomp. Aandelen van jonge bedrijven zijn vaak onstuimiger dan de aandelen van reeds langer bestaande bedrijven in dezelfde branche. De gevolgtrekking is dus als volgt: hoe verder de onderneming weg staat van de uiteindelijke consument des te beweeglijker zijn winsten, inkomsten en prijzen van die onderneming.

Menger heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan ons economisch inzicht. Zijn marginale prijstheorie is onmisbaar voor het begrijpen van wat wel micro-economie wordt genoemd en de macro-economie kan niet zonder zijn tijdstructuur van de productie. Overigens dient gezegd dat binnen de Klassieke macro-economie weinig aandacht voor Menger bestaat. De moderne Oostenrijkers grijpen echter veelvuldig terug op het werk van Menger.

De belangrijkste werken van Carl Menger zijn:

- 1871: Grundsätze der Volkswirtschaftslehre
- 1883: Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften und der Politischen Ökonomie insbesondere
- 1884: Die Irrtümer des Historismus in der deutschen Nationalökonomie.

Eugen von Böhm-Bawerk

Een van de leerlingen van Carl Menger zou beroemd worden en de fakkel van de meester overnemen. Eugen, Ritter von Böhm-Bawerk (1851-1914) heeft enorme bijdragen geleverd aan de theorieën over investeren, rente en economische groei. Hij was niet alleen Menger's beroemdste leerling maar zeker ook een van de meest bekende economen van zijn tijd in Europa. Zelfs vandaag de dag is hij in Oostenrijk bekend. Op 30-jarige leeftijd werd hij eerst buitengewoon en later gewoon hoogleraar aan de universiteit te Innsbruck. Hij diende zijn land drie maal als Minister van Financiën (gedurende de jaren negentig van de negentiende eeuw). Mede door zijn toedoen was Oostenrijk weer in staat een gouden standaard in te voeren. Zijn beeltenis was tot het moment waarop in Oostenrijk de Euro werd ingevoerd op het 100 schilling biljet te vinden.

Na te zijn ontheven van zijn overheidstaak werd hij hoogleraar aan de universiteit van Wien. Ook al tijdens zijn ambtenarenloopbaan was hij werkzaam als (onbezoldigd) hoogleraar. Op zijn "seminar" verzamelden zich vele bekende economische geesten zoals Von Mises en Schumpeter. Zijn kritiek op de Marxistische exploitatie-theorie wordt vernietigend geacht (1889).

Von Böhm-Bawerk bouwt verder op de idee van de fasen van de productie zoals die door Menger naar voren werden gebracht. Hij stelde vast dat economische subjecten 'omwegproductie' toepassen, deze 'omwegproductie' leidt tot economische groei en een hogere levensstandaard. De moderne groeitheorieën hebben veel te danken aan het werk van Von Böhm-Bawerk. In 1889 verscheen zijn 'Geschichte und Kritik der Kapitalzinstheorie'.

Met de term 'omweg' wordt bedoeld dat mogelijke consumptie wordt opgeofferd ten einde meer kapitaalgoederen te kunnen maken. Tevens gaat dit gepaard met het introduceren van nieuwe technologieën en meer uitgebreide productieprocessen. Het gevolg is dat wij in de toekomst meer kunnen consumeren. Op dit terrein zijn bekende voorbeelden geformuleerd. De visser die eerst alleen door middel van het werpen van een speer vissen kan vangen. Net voldoende om die dag in leven te blijven. Als hij op het idee komt een net te maken dan kan hij die dag niet vissen. Toch als het net eenmaal gereed is leidt dat onmiddellijk tot een veel grotere vangst, die ook nog eens met minder inspanning dan voorheen tot stand kan komen.

Von Böhm-Bawerk heeft altijd gewezen op het grote belang van sparen en investeren. In zijn kapitaal- en interesttheorie ligt de nadruk op de subjectieve rangorde van waarden en is daardoor een uitbreiding van de marginale nutstheorie. Volgens hem had sparen geen negatieve effecten op de economie, het uitstellen van consumeren en het in plaats daarvan investeren, maar is het een veel betere manier van besteden. Het kan een zeer langdurige stroom toekomstige dividenden opleveren. Het creëren van kapitaalgoederen is een *condicio sine qua non* voor economische groei. Von Böhm-Bawerks kapitaal- en rentetheorie (*Positive Theorie des Kapitalzins*, 1893), hoewel naadloos aansluitend op de basisgedachten van de subjectivistische waardetheorie, kreeg in eerste instantie geen warm onthaal. Toen echter het element tijd bij de analyse van zowel consumenten- als producentengedrag werd betrokken, zag Von Böhm-Bawerk kans het verschijnsel interest te verklaren.

Deze wijze van denken is nog steeds belangrijk binnen de Oostenrijkse School. Men gaat daar uit van de gedachte dat vrijwillige besparingen, zowel nationaal als individueel, een belangrijke voorwaarde zijn voor economische groei. Daarmee zet men zich af tegen de populaire

Keynesiaanse manier van kijken. Daar wordt immers meer belang gehecht aan het niveau van consumptieve bestedingen en blijven de besparingen wat buiten beeld, in sommige gevallen wordt zelfs met enig *dédain* over ‘sparen’ gesproken. Ook de monetaristen hebben meer belangstelling voor de bestedingskant. Zij zijn van mening dat het aanbod van geld de sleutelvariabele vormt bij economische groei. Het Oostenrijkse standpunt is helder. Een hoog niveau van vrijwillige besparingen, door individuen en ondernemingen, is de sleutel voor voorspoed op langere termijn, niet het laten ontstaan van monetaire inflatie, een hoger niveau van consumptieve bestedingen of een meer actieve rol van de overheid. In dat opzicht zijn de Oostenrijkers ook tegen ‘gedwongen’ besparingen zoals die vaak door overheidsingrijpen tot stand gebracht kunnen worden. Het beste effect is te verwachten indien sprake is van vrijwillige besparingen, gebaseerd op de vrije wens van economisch subjecten die hun eigen tijdvoorkeur laten spelen.

Deze Oostenrijkse manier van kijken is eveneens van belang bij het nemen van beslissingen op het gebied van persoonlijke beleggingen en voor bedrijven bij het nadenken over investeringsplannen. Ook voor het waarderen, corporate-finance toepassingen, is het kunnen denken op basis van tijdvoorkeur van grote betekenis. Een simpel rekenvoorbeeld kan laten zien dat zowel sparen als tijdvoorkeur kritische elementen vormen bij het verkrijgen van vermogen. Daarom is het belangrijk, voor het vormen van vermogen, om niet meer te besteden dan de verdiensten groot zijn. Een deel van je eigen verdiensten mag je houden, de rest gaat op aan het in leven blijven. Dat deel dat gehouden kan worden dient vervolgens met grote regelmaat opbrengst genererend te worden belegd. Het valt gemakkelijk in te zien dat bij het consistent sparen van 10% van het inkomen, over de jaren heen, financiële onafhankelijkheid, desgewenst, binnen ieders handbereik ligt. Indien wij van het volgende voorbeeld uitgaan dan blijkt dat iemand die gedurende 40 jaar werkt en als volgt kan sparen:

- 1e: vijf jaar €3500,00 per jaar;
- 2e: vijf jaar €4200,00 per jaar;
- 3e: vijf jaar €5000,00 per jaar;
- 4e: vijf jaar €5500,00 per jaar;
- 5e: vijf jaar €6000,00 per jaar;
- 6e: vijf jaar €7000,00 per jaar;
- 7e: vijf jaar €8000,00 per jaar;
- 8e: vijf jaar €9500,00 per jaar..

In totaal wordt dus $8 \times 5 = 40$ jaar gespaard. Indien wordt uitgegaan van een beleggingsopbrengst van zeven procent per jaar heeft de belegger aan het eind van de 480 maanden een vermogen verzameld van €1.038.703,76 (€243.500 gespaard en aan rente €795.203,76).

Het blijkt duidelijk dat regelmaat loont. Aan de andere kant is het eindbedrag nu ook weer niet zodanig dat wij daar zeer opgewonden van raken. Hier komt dan ook de volgende regel van pas. Het geld dient op een goede wijze te worden belegd. Conservatief beleggen is zeker van belang, maar te conservatief is niet nodig en leidt tot matige resultaten. Het moet mogelijk zijn om meer dan 7% op jaarbasis te verdienen. Indien wij uitgaan van een jaarlijkse opbrengst van 12% dan levert een belegging van €3500 per jaar, over 40 jaar een opbrengst van €2.684.819,97, en daarvan is slechts €140.000 zelf gespaard, het restant is de opbrengst van de beleggingen. Goede beleggers weten nog betere resultaten te boeken. Het voorgaande berekend tegen 16% brengt ons al op €8.262.650,34. De in 2007 ingezette economische crisis

maakt beleggen lastig. De voortdurende interventies van de centrale banken zorgen niet alleen voor een enorme uitbreiding van overheidsschulden maar hebben op de rentestand op een kunstmatig laag niveau gebracht.

De beste manier om rijkdom te verwerven bestaat uit het opzetten van een eigen zaak. De meeste rijken zijn zo aan hun geld gekomen. Natuurlijk kan een zaak failliet gaan. Dit is geen ramp, zeker niet als het gebeurt terwijl de ondernemer nog betrekkelijk jong is. Hoe jonger, des te meer jaren voor het recupereren van het verlies. Niet opgeven en opnieuw beginnen. Zo kan het verlies worden terugverdiend. Indien het opzetten en runnen van een eigen zaak niet past dan is het beste alternatief om het geld te beleggen in de zaak van iemand anders. De effectenbeurs verschaft een groot aantal mogelijkheden.

Wat geldt voor een individu geldt ook voor een nationale economie. Landen met een hoog peil aan vrijwillige besparingen, gekoppeld aan economische vrijheid, zijn vrijwel altijd goede landen om in te investeren. Landen waar de overheid een grote rol speelt dienen te worden vermeden. Deze fundamentele kijk op landen is vaak zeer de moeite waard. Ondernemingen groeien het best zonder al te veel bemoeienis van de overheden. De overheid dient een gezond financieel beleid te voeren, niet te veel besteden en de geldgroei niet aan te moedigen.

Voor het toelichten van zijn prijsleer ontwikkelde Von Böhm-Bawerk een beroemd voorbeeld dat hij aan de paardenmarkt ontleende. Indien tien verkopers hun paard willen verkopen en tien boeren een paard willen kopen, kunnen de waardeschattingen als volgt worden weergegeven.

Kopers of verkopers	Hoogste waarderingen van de aspirant-kopers	Laagst waarderingen van de aspirant-verkopers
1ste	1.000	100
2de	900	200
3de	800	300
4de	700	400
5de	600	500
6de	500	600
7de	400	700
8ste	300	800
9de	200	900
10de	100	1.000

Vier factoren oefenen invloed uit op de hoogte van de prijs:

1. De hoeveelheid goederen die wordt verlangd
2. De hoeveelheid goederen die wordt aangeboden
3. De hoogte van de schattingen aan de zijde van de kopers
4. De hoogte van de schattingen aan de zijde van de verkopers.

De 9de aspirant-koper zou tot ruil kunnen komen met de 1ste aspirant-verkoper, doch dan

zouden zich onmiddellijk alle andere acht potentiële kopers melden, daar zij bereid zijn meer te geven dan koper nummer 9. Ook zou de 1ste aspirant-koper tot ruil kunnen komen met de 9de potentiële verkoper, doch dan zouden alle overige aspirant-verkopers hun paard eveneens aanbieden, daar zij het immers lager waarden dan nummer 9. De prijs komt daarom ten slotte tot stand op het punt waar evenwicht tussen vraag en aanbod ontstaat. Dit punt wordt begrensd op de hierboven uiteengezette wijze, met andere woorden door de zogeheten grensparen. Het bovenste paar bestaat uit aspirant-koper 5 en aspirant-verkoper 6 en het onderste paar door aspirant-koper 6 en aspirant-verkoper 5.

De belangrijkste werken van Von Böhm-Bawerk zijn:

- 1884 Kapital und Kapitalzins: Geschichte und Kritik der Kapitalzinstheorien
- 1888 Positive Theorie des Kapitals
- 1893 Positive Theorie des Kapitalzinses (Deel 2 van Kapital und Kapitalzins)
- 1889 Geschichte und Kritik der Kapitalzinstheorien (Deel 1 van Kapital und Kapitalzins)
- z.j. Grundzüge der Theorie des Wirtschaftlichen Güterwerts in Conrad's 'Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, N.F., XIII.

Friedrich von Wieser

Friedrich von Wieser (1851-1926) werd uit een adellijk geslacht (baron), in Wien, geboren. Zijn studie bracht hem binnen diverse Duitse universiteiten, in Wien volbracht hij zijn studie. In 1884 werd hij buitengewoon, in 1889 gewoon hoogleraar aan de universiteit van Praha. Hij huwde met een zuster van Von Böhm-Bawerk en beide zwagers trokken veel met elkaar op. Tijdens de eerste wereldoorlog, in 1917, diende hij zijn land als minister van handel en als senator. In 1903 volgde hij Menger op aan de universiteit van Wien. Toen hij in 1926 overleed had hij zowel Menger als zijn zwager overleefd.

Vrijwel zijn gehele leven bekleedde hij academische functies. Als wetenschapper bleek hij weinig geïnteresseerd te zijn in wetenschappelijke discussies en (a-wetenschappelijk of laks?) citeerde nooit bronnen, waardoor het leek of alles aan zijn eigen brein was ontsproten. Op latere leeftijd trok het socialisme hem aan en hij eindigde als bijna-facist met anti-semitische sympathieën.

Zijn werk 'Theorie der gesellschaftlichen Wirtschaft' (1914; gepubliceerd in 1924) diende vele jaren als het standaard (Oostenrijkse) leerboek. Daarin stelde hij dat wordt uitgegaan van de beschouwingen over de innerlijke mens. De Engelse vertaling (1928) begint als volgt: "This investigation uses the method recently designated as the 'psychological'. The name is applied because the theory takes its point of departure from within, from the mind of the economic man." Mengers mening zwakte hij af door zijn opmerking dat de natuurwetenschap bewijst, doch de economische wetenschap overtuigt. In zijn boek 'Ursprung und Hauptgesetze des Wirtschaftlichen Werte (1884) komt hij nog als navolger van Menger naar voren. Zijn in 1889 gepubliceerde werk 'Der natürlichen Wert verwoordde hij de Oostenrijkse leer het meest karakteristiek. Van hem zijn de termen: marginaal nut, economische planning en opportunity costs afkomstig. Vooral het laatste begrip is van groot belang voor economen. De prijs die een economisch subject voor iets betaald is gelijk aan wat dat subject moet opgeven om het te verkrijgen. Het begrip opportunity costs (alternatieve kosten) speelt op alle terreinen van het leven een grote rol. Iemand die medicijnen gaat studeren ziet daarmee af van de mogelijkheid rechten te studeren of economie. Als je naar Aruba gaat om vakantie te vieren dan is het onmogelijk tegelijkertijd naar Florida te reizen. Als je met Kees trouwt is het, meestal, onmogelijk om ook, tegelijk, met Wim te huwen. Het kopen van aandelen Ahold houdt je van andere leuke mogelijkheden af. Elke activiteit die wij op de markt ondernemen kost geld.

Wellicht nog belangrijker dan voormelde begrippen is de idee creativiteit. Von Wieser legde sterk de nadruk op het belang van de centrale rol van de creatieve, innoverende, ondernemer. Handel, industrie, onderwijs, religie en overheid. Hij was vooral onder de indruk van de bijdragen die uitvinders, pioniers, kapitalisten en ondernemers, kortom mensen die risico durfden lopen, nemen om hun doelstellingen te bereiken. Deze eigenschappen zijn ook vandaag nog waardevol. Creativiteit kan worden gevonden in de wereld van beleggers, adviseurs, en managers in turnaround situaties. Dezelfde creativiteit zit ook in de politieke leider die kans ziet gezonde economische maatregelen ingevoerd te krijgen.

De bekende supply-side benadering van Reagan en Thatcher, gedurende de jaren tachtig van de 20e eeuw, was niet echt een revolutie. Tekorten bleven bestaan en ook ging de gemiddelde belastingvoet niet echt omlaag. Wat wel gebeurde was een verlaging van de marginale belastingvoet. Ook ging de inflatie trager terwijl met name in Engeland een groot deel van verkwalende overheidsbedrijven werd geprivatiseerd. Deze kleinere veranderingen waren voldoende

om een behoorlijke hoeveelheid enthousiasme op te roepen. Dezelfde veranderingen worden door meer landen ingevoerd. Vooral in Zuid-Amerika en Azië wordt getracht de economie op meer vrijheid te grondvesten. Een bevlogen leider kan een groot verschil betekenen. De voormalig eerste minister van Singapore, Lee Kuan Yew heeft grote invloed uitgeoefend op het economisch wonder van deze Aziatische tijger. De verkiezing, in 1992, van de Venezolaan Rafael Caldera, een leider van de oude stempel die prompt na zijn verkiezing wisselkoersreguleringen en andere anti-groei maatregelen afkondigde, zorgde ervoor dat het niveau aan buitenlandse investeringen drastisch daalde. Ook het aantreden van de in 2013 overleden Hugo Chavez bracht het land in economisch opzicht weinig goeds. Concluderend: marginale veranderingen op het gebied van inflatie, rentestand, belasting en overheidsuitgaven kunnen van grote betekenis zijn voor beleggings en investeringsbeslissingen. Von Wieser was het niet eens met Mengers hypothese van onvolledige informatie. Gebrek aan informatie veroorzaakt een ‘wanordelijke’ markt “daar de organisatie van de vrije markt faalde”. (Zie over dit onderwerp ook Hayek en Kirzner). Deze opvatting staat overigens wel haaks op die van de innoverende ondernemer.

Von Wieser probeert de productieve bijdrage van alle productiefactoren in het eindproduct te onderzoeken. Met name in zijn *Der natürliche Wert* wordt daar veel aandacht aan besteed. Hoewel zijn analyse tekort schiet, productiefactoren vormen nu eenmaal geen homogeen geheel, is het aardig zijn manier van denken te illustreren met een voorbeeld. In feite, aldus Von Wieser, wordt de waarde van iedere productiefactor bepaald door mede rekening te houden met de desbetreffende productiviteit in alle in beschouwing genomen combinaties. Stel: a = arbeid; k = kapitaal en g = grond; de volgende combinaties komen voor:

$$\begin{array}{rcl} 1a + 1k & = & 80 \\ 4a + 70 & = & 270 \\ 10k + 10g & = & 400 \end{array}$$

dan is, in iedere combinatie de juiste allocatie:

$$\begin{array}{l} a = 50 \\ k = 30 \\ g = 10 \end{array}$$

met andere woorden, de vervangbare en alternatief aanwendbare productiefactoren hebben maar één enkele waarde, die simultaan wordt bepaald.

Verder is nog opmerkelijk dat hij, als tegenstander van het socialisme, toch wijst op de rol die de staat dient te spelen, met name bij het tot stand brengen van het ‘sociaal optimaal nut’. De staat zou dat moeten doen door het beknotten van monopolies en door het gelijkmatiger verdelen van inkomens. Verder pleitte hij voor samenwerking tussen ondernemers en arbeiders en drong hij aan om de ontaarding die de grote industrie centra verwekten tegen te gaan. Het opkomend socialisme zal aan deze oproep niet vreemd zijn geweest.

De belangrijkste werken van Von Wieser zijn:

- 1884 *Über den Ursprung und die Hauptgesetze des wirtschaftlichen Wertes*;
- 1889 *Der natürlichen Wert*

- 1914 Theorie der gesellschaftlichen Wirtschaft (gepubliceerd in 1925)
- 1918 The Theory of Social Economy

Ludwig von Mises

De derde generatie Oostenrijkers wordt vooral vertegenwoordigd door Ludwig von Mises (1881-1973). Hij bracht de School in de twintigste eeuw en kan worden gezien als de grondlegger van de ‘moderne’ Oostenrijkse School. Voor zijn emigratie naar de Verenigde Staten was Ludwig von Mises werkzaam bij de Kamer van Koophandel (Wien), alwaar hij op zijn kantoor elke veertien dagen ‘Privatseminare’ gaf (jaren 1920 en begin 1930). Hieraan namen vele briljante lieden deel, niet alleen economen maar ook sociale wetenschappers en filosofen, zodat Von Mises ideeën in wijde kring konden worden uitgedragen. Enkele bekende namen: Gottfried Haberler (1900-1995), Friedrich A. Hayek (1899-1992), Fritz Machlup (1902-1983), Oskar Morgenstern (1902-1977). Ook het buitenland gaf ‘acte de présence’, vele prominente wetenschappers kwamen met papers. Als gevolg van de Tweede Wereldoorlog emigreerde Von Mises, zoals veel andere wetenschappers, naar de Verenigde Staten. Uiteindelijk werd hij daar (permanent) ‘visiting professor’ aan de Universiteit van New York. Tijdens zijn ‘seminar’ aan die Universiteit verzamelde in de jaren 1950 en 1960 Von Mises ook daar een groepje getrouwen om zich heen; enkele van deze economen, zoals Kirzner en Rothbard, publiceerden in de Misesaanse traditie.

Von Mises was de eerste Oostenrijkse econome die een volledige subjectief-economische theorie wist te ontwikkelen. Verder was hij een van de eersten die forse kritiek uitoefende op de idee van centrale planning. Hij betoogt dat de economische calculus een rationele is en daarom dient de markt zo vrij mogelijk te blijven. Alleen onder die voorwaarde zullen de tot stand gekomen prijzen overeenkomen met de economische realiteit. Er valt een vergelijking te maken tussen een planeconomie en de centralisatie in bedrijven. Von Mises ging uit van de ondernemersactiviteit in een wereld van zeer duidelijk open-einde onzekerheid. Deze stellingname is terug te vinden in zijn werken ‘Nationalökonomie’, ‘Theorie des Handels- und Wirtschaftens’ (1940), en in de Engelse vertaling “Human Action” (1949). Uiteraard kan een vrije markteconomie alleen bestaan op voorwaarde van het bestaan van persoonlijk bezit, dit geldt ook voor het persoonlijk bezit van productiefactoren. Interventies van de overheid kunnen de vrije markt slechts verstoren en niet verbeteren. Geleide economie, verplichte sociale verzekeringen, monopolies, vakbonden, bureaucratie en het Keynesiaanse denken worden door hem afgewezen.

Het is goed zich te realiseren dat het begrip ‘rationaliteit’ bij Von Mises een speciale betekenis heeft. Hij verdedigt de stelling dat het menselijk handelen altijd een doel dient en daarom rationeel is. Het feit dat sommige doelen in de ogen van derden zeer emotioneel kunnen zijn doet hier niet ter zake. Voor het handelend subject wordt een doel gediend en daarom is de handeling rationeel. Het begrip rationaliteit bij Von Mises kan het beste worden gekarakteriseerd door te spreken over ‘doel-rationaliteit’. Elk handelen heeft een beweegreden en leidt tot een gevolg. Door het goed waarnemen van het menselijk handelen kan een econome achterhalen waarom bepaalde activiteiten worden uitgevoerd. In die zin is het mogelijk om in bepaalde gevallen de toekomst te voorzéggen. Dat is iets anders dan voorspellen. Later wordt verder ingegaan op het verschil tussen voorzéggen en voorspellen,

Voor de financiële markten heeft dit tot gevolg dat de fameuze idee van een 'random walk' kan worden afgewezen. Naar het inzicht van Von Mises worden prijzen gedetermineerd door handelingen van mensen die met dat handelen een bepaald gevolg op het oog hebben. Het handelen is altijd rationeel en geen toeval. Zelfs al lijken bewegingen van prijzen op een 'random walk' dan nog is dat in werkelijkheid niet het geval. Dit betekent ook dat bepaalde gebeurtenissen aanleiding zullen geven tot bepaalde gevolgen. Die relatie kan worden gekend en op grond van die gekende relatie kunnen acties worden ondernomen. Op effectenbeurzen valt dit verschijnsel overigens ook waar te nemen. Indien in een land een wisseling plaatsvindt in de politieke verhoudingen dan zijn de reacties op de beurs in veel gevallen te voorzien. Verlagen van belastingen en het verminderen van regelgeving leidt dan ook over het algemeen tot een optimistisch klimaat op de beurs.

Een ander belangrijk inzicht van Von Mises is zijn methodologisch dualisme. Dit gaat er van uit dat de sociale wetenschappen (de wetenschap van het menselijk handelen, praxeologie) verschilt van die van de natuurwetenschappen. Als definitie van praxeologie geeft Rothbard ('Man, Economy and the State, blz. 72-73) dat praxeologie omvat de formele implicaties van het feit dat de mens middelen gebruikt ter bereiking van verschillende gekozen doeleinden. "It is important to realize that economics does not propound any laws about the content of man's end. ... The concept of action involves the use of scarce means for satisfying the most urgent wants at some point in the future, and the truths of economic theory involve the formal relations between ends and means, and not their specific contents. A man's ends may be 'egoistic' or 'altruistic', 'refined' or 'vulgar'. They may emphasize the enjoyment of 'material goods' and comforts, or they may stress the ascetic life. Economics is not concerned with their content, and its laws apply regardless of the nature of these ends. Praxeology, therefore, differs from psychology or from the philosophy of ethics. Since all these disciplines deal with the subjective decisions of individual human minds, many observers have believed that they are fundamentally identical. This is not the case at all. Psychology and ethics deal with the content of human ends; they ask, why does the man choose such and such ends, or what ends should men value? Praxeology and economics deal with any given ends and with the formal implications of the fact that men have ends and employ means to attain them. Praxeology and economics are therefore disciplines separate and distinct from the others."

De praxeologische analyse baseert zich op de fundamentele hypothese van het bestaan van menselijk handelen. Als wordt aangetoond dat menselijk handelen een noodzakelijke voorwaarde is voor het bestaan van de mens, dan omvat de rest der praxeologie (en haar onderafdeling de economische theorie) de uitwerking van de logische gevolgen van dat handelen. Volgens Von Mises hebben mensen de eigenschap om na te kunnen denken, zij kunnen normen en waarden introduceren, doen een keuze uit alternatieve mogelijkheden, hebben een geweten, kunnen fouten maken en leren. Kortom, mensen handelen op basis van doelstellingen. Daar staat tegenover dat de handelingen van dieren en de activiteiten van materie in essentie mechanistisch van aard zijn. Een handelen dat vooral wordt ingegeven door van buiten komende invloeden. Zo zijn er, volgens Von Mises, twee realiteiten, de eerste, geregeld door van buiten komende invloeden, bestaat uit natuurkundige fenomenen en de tweede, meer van binnenuit beïnvloed, bestaande uit een spirituele wereld van denken, voelen, waardering en doelgericht handelen. Volgens Von Mises bestaat er geen brug, hij schreef dit in 1966, die de twee gebieden met elkaar verbindt. Mensen hebben nu eenmaal een vrije wil, dingen en dieren niet. Dit maakt de handelingen van mensen ook vaak onvoorspelbaar en ook

onbetrouwbaar.

Ook dit inzicht heeft groot belang voor het kunnen begrijpen van wat op de financiële markten gebeurt. Nog steeds woedt het debat over het karakter van de financiële markten. Worden deze gedreven door 'random' gebeurtenissen of moet men spreken van doelgericht gedrag. Daar kan de vraag aan worden gekoppeld of min of meer betrouwbare verwachtingen, bijvoorbeeld met betrekking tot koersen, kunnen worden geformuleerd. Wij spreken hier met opzet niet over voorspellingen. Het is natuurlijk altijd mogelijk om voorspellingen te leveren. Sommigen hebben zelfs de hebbelijkheid uit te komen. Voorspellingen zijn echter het werkterrein van de clairvoyant en die hanteert zijn eigen doelrationaliteit. Verwachtingen, daarentegen, worden gebaseerd op redeneringen die uitgaan van doelrationaliteit voor diegene die een bepaalde actie onderneemt.

Het zal duidelijk zijn dat de wereld van Von Mises niet eenvoudig weer te geven is met behulp van kwantitatieve gegevens. Voor aanhangers van de Oostenrijkse School is het gedrag van actoren op markten vooral kwalitatief en subjectief van aard. De financiële pagina's van de couranten staan vol met cijfers, ratio's en soms zelfs wiskundige vergelijkingen die door velen, foutief, met 'formules' worden aangeduid. De Oostenrijker kijkt hier echter vooral doorheen en is op zoek naar de wereld achter de cijfers. Het is niet verstandig slechts genoeg te nemen met het zichtbare. De vraag is waar de beslissingen van mensen door worden gedreven, voelen, denken en rekenen. Ook allerlei objectieve systemen om op markten te handelen worden met argwaan bezien. Cycli, trends en andere mechanistische ideeën gaan uit van min of meer constante, objectieve standaarden. Die zijn echter onmogelijk te vinden binnen de wereld van de reële- en financiële economie. De bekende theorieën van Kondratieff, de Elliot golf en de Dow theorie vinden geen genade in de ogen van de Oostenrijkers. Dat geldt ook voor vaste verhoudingen zoals de bekende goud-zilververhouding. Al deze redeneringen zijn gebaseerd op een objectiviteit die binnen de economie niet bestaat omdat het handelen wordt bepaald door economische subjecten.

Het is duidelijk dat voorspellingen geen ander doel dienen dan kermisachtig vermaak. Dat geldt ook voor het voorspellen van de Dow en de AEX-index. Betekent deze uitspraak dat de toekomst dan volstrekt duister is? Of moet het mogelijk zijn een min of meer beredeneerde uitspraak te doen over wat men in de toekomst verwacht? Ook dit vraagstuk is zeer actueel. Sommige economen beweren dat de toekomst, ook voor wat de financiële markten betreft, volkomen onbekend is. Daarom is het in hun ogen onmogelijk om op langere termijn de markt, consistent, te verslaan. Deze mensen geloven in de 'efficiënte markt'-theorie. Ook binnen de Oostenrijkse School kan men die tegenkomen, bijvoorbeeld Ludwig Lachmann. Zij behoren tot een deel van de School die gekarakteriseerd kan worden als 'radicale subjectivisten'. Hun argument is gebaseerd op het feit dat markten constant in beweging zijn en dat die bewegingen te complex zijn om tot enigszins betrouwbare uitspraken te kunnen komen.

Dan is er nog een stroming welke enige associaties vertoont met de neo-Oostenrijkers. In deze stroming (de chaos-theorie) wordt de nadruk gelegd op de volkomen onzekerheid welke de economische beslissingsprocessen omgeeft. Vertegenwoordigers hiervan zijn onder meer de Engelsman Shackle en Ludwig Lachmann ('Macro-economic thinking and the Market Economy', 1973, 'From Mises to Shackle', 1976).

Chaostheorie

William Brian Arthur (1946 -), was hoogleraar economie te Stanford en is op dit moment verbonden aan het Santa Fe Instituut, kon zich niet erg vinden in de neoklassieke theorie, waarin alles tot de meest elementaire zaken wordt teruggebracht. Het omgekeerde hield hem bezig: waarom is een bepaalde structuur zoals die is? Dit vraagstuk speelde ook in de natuurwetenschappen, in de biologie. In de economie richtte men zich op evenwicht, niet op instabiliteit (Arthur was kennelijk geen aanhanger van de Oostenrijkers). Hij richtte zich op de 'toenemende meeropbrengsten'. "De mathematisch-economen waren er zo goed in geslaagd hun discipline te veranderen in surrogaatfysica dat ze alle menselijke zwakheden en hartstochten uit hun theorieën hadden gebannen. De neoklassieke economie beschreef de menselijke soort als een soort elementair deeltje: de 'economische mens', een goddelijk wezen dat altijd over volledige informatie beschikt, altijd de juiste redenering volgt en altijd zijn doelstellingen nastreeft met een helder voorspelbaar eigenbelang. En net zoals de fysica kon voorspellen hoe een deeltje reageert op een verzameling bekende krachten, zo konden economen voorspellen hoe de economische mens reageert op elke gegeven economische situatie: hij zal gewoon zijn 'nutsfunctie' optimaliseren."

Naar Arthurs mening ontbrak in de conventionele economie het fenomeen van positieve feedback. De neoklassieke theorie gaat uit van negatieve feedback: de neiging van kleine verstoringen uit te doven. Bij positieve feedback leiden kleine verstoringen echter tot toenemende meeropbrengsten. Er is ook wel sprake van negatieve feedback, maar de positieve zorgt voor de veranderingen. Toenemende meeropbrengsten, lock-in (een actrice wordt een superster omdat zij toevallig in een populaire film meespeelde; haar talent speelde nauwelijks mee), onvoorspelbaarheid, kleine gebeurtenissen met geweldige historische gevolgen. Schematisch gaf Arthur dit op 5 november 1979 als volgt weer.

oud

- Afnemende meeropbrengsten
- Gebaseerd op 19de eeuwse fysica (evenwicht, stabiliteit, deterministische dynamica)
- Mensen identiek
- Als er maar geen externe invloeden waren en iedereen gelijke capaciteiten had, dan zouden we nirwana bereiken
- De elementen zijn hoeveelheden en prijzen
- Geen echte dynamiek in de zin dat alles in evenwicht is
- Ziet het onderwerp als structureel simpel
- Economie als 'zachte' fysica

Nieuw

- Veel gebruik maken van toenemende meeropbrengsten
- Gebaseerd op biologie (structuur, patroon, zelforganisatie, levenscyclus)
- Nadruk op individueel leven; gescheiden en verschillende mensen
- Externe invloeden en verschillen worden drijvende kracht; geen nirwana; systeem constant in beweging
- De elementen zijn patronen en mogelijkheden
- De economie bevindt zich constant op de rand van de tijd, snelt voorwaarts; structuren voortdurend onderhevig aan stolling, verval, verandering
- Ziet het onderwerp als inherent complex
- Economie als complexiteitswetenschap

(Vervolg)

Wat betreft het voorspellen in de economie kan worden opgemerkt dat voorspellingen nuttig zijn als je ze inderdaad kunt maken, maar het wezen der wetenschap is verklaren, het opsporen van de fundamentele mechanismen. De wiskunde heeft bij Arthur een grote rol gespeeld om de toenemende meeropbrengsten te analyseren (Marshall noemde het onderwerp al in zijn 'Principles of Economics', 1891, maar beschikte niet over het wiskundig instrumentarium om deze afdoende te verklaren. Marshall zag al in dat toenemende meeropbrengsten tot talrijke verschillende uitkomsten in de economie konden leiden; dus moest het fundamentele probleem worden opgelost: waarom de ene oplossing werd verkozen boven de andere. Meerdere evenwichtspunten bleken mogelijk en daarom zagen economen de uitkomst als onbepaald.

Op dat punt zijn ze tot op heden blijven steken; men had geen theorie over hoe een evenwichtspunt wordt uitgekozen. En daarom incorporeerden economen het principe van de toenemende meeropbrengsten niet in hun theorieën. Arthur kwam in 1981 met een aantal abstracte vergelijkingen, gebaseerd op een geavanceerde theorie van niet-lineaire, willekeurige processen, van toepassing op elke situatie met toenemende meeropbrengsten. Conceptueel kunnen deze als volgt worden gezien: stel je wilt een auto kopen en er zijn maar twee merken om uit te kiezen; ontlopen doen ze elkaar niet veel. Na informatie te hebben verzameld bij de dealers, ga je vervolgens bij vrienden en kennissen te rade. Als dan, puur toevallig, de eersten merk A rijden, dan zal jij ook geneigd zijn A te kopen. Een A-rijder erbij. Zal nu een kennis informatie vragen over de merken A en B, dan is de kans iets groter geworden dat het A zal worden, enz. De verdeling van de marktaandelen over A en B berust op puur toeval. Zo kreeg het begrip toenemende meeropbrengsten, volgens Schumpeter, een "chaos die zich aan zijn analytische controle onttrok." Arthur stelde dat, wanneer je de economische geschiedenis beziet en niet de economische theorie, technologie helemaal geen handelsartikel is doch veeleer een evoluerend ecosysteem. De introductie van de auto leidde bijvoorbeeld niet tot de verdwijning van het paard en van alle toeleveranciers (Schumpeter: "een golf van vernietiging"). De komst van de auto leidde tot een geheel nieuw, evoluerend netwerk van goederen en diensten; niches konden worden bezet welke werden gecreëerd door de voorafgaande goederen en diensten. Degenen die de niches bezetten hebben er alle belang bij de nieuwe technologie te ruggesteunen en tot bloei te brengen. Dit proces is de belangrijkste drijvende kracht achter het verschijnsel lock-in; hoe meer niches er ontstaan als gevolg van een nieuwe technologie, hoe sneller die technologie verandert. Einde 1987 werd in Santa Fe een conferentie gehouden van fysici, biologen en economen, waaronder Kenneth Arrow. Toen Arthur zijn lezing hield, gebruikte hij de term 'zelfbetrachtende mechanismen' waaronder hij dan in wezen verstond niet-lineariteit in de economie. Op Arrows vraag of niet alle economische verschijnselen niet-lineair zijn, antwoordde Arthur bevestigend. In de fysica reageren deeltjes blind, "...maar onze deeltjes in de economie, zei Arthur, moeten vooruit denken en proberen uit te vogelen hoe andere deeltjes misschien reageren als ze bepaalde stappen ondernemen. Onze deeltjes moeten handelen op basis van verwachtingen en strategieën. En hoe je dat ook modelleert, dat is wat economie zo echt moeilijk maakt." Nu een anti-Oostenrijks citaat. "Ze legden ons onder spervuur, zegt Arthur, de fysici stonden versteld dat de economen van zulke premissen uitgingen -dat de realiteit niet getoetst werd, maar dat werd uitgegaan van hypothesen die algemeen aanvaard waren in het vakgebied." Een andere lezing 'De wereldeconomie als adaptief proces' werd verzorgd door John Holland, computerdeskundige van de Universiteit van Michigan. Holland begon met erop te wijzen dat de economie het voorbeeld bij uitstek is van wat aan het Santa Fe instituut 'complexe adaptieve systemen' was gaan heten. In de maatschappij zijn dat onder meer culturele of sociale gemeenschappen. Wist je waar het om ging, zei Holland, dan zag je ze overal, met hun cruciale eigenschappen:

a) elk van die systemen vormt een netwerk van vele agentia die parallel hun activiteiten uitvoeren; in

de economie kunnen de agentia individuen zijn, huishoudens, maar ook bedrijven, zelfs naties; elk agens bevond zich in een omgeving die is ontstaan in wisselwerking met de andere agentia in het systeem; ze handelen met en reageren voortdurend op en tegen elkaar. Als er al sprake is van enig coherent gedrag in het systeem, dan moet dat voortvloeien uit concurrentie en samenwerking tussen de agentia zelf.

b) een complex adaptief systeem kent vele organisatieniveaus, met op elk niveau agentia die fungeren als bouwstenen voor agentia van een hoger niveau; voorts zijn die systemen, naarmate ze meer ervaring opdoen, bezig hun bouwstenen te veranderen en te herschikken.

c) alle adaptieve systemen lopen vooruit op de toekomst; het probleem is dat dit anticiperen (en dus ook voorspellen) het menselijk vermogen om vooruit te zien ver te boven gaat en dat het zelfs geen bewust proces is. Meer algemeen gesteld, elk adaptief systeem maakt voortdurend voorspellingen die zijn gebaseerd op de verschillende interne modellen die het van de wereld heeft; die modellen zijn actief, zie ze als bouwstenen van gedrag.

d) typisch voor die adaptieve systemen is dat zij een groot aantal niches hebben, welke afzonderlijk kunnen worden benut door een agens dat daaraan speciaal is aangepast (in de economie bestaan niches voor loodgieters, computerprogrammeurs, dierenwinkels, hoogovens, etc. De bezetting van een niche betekent dat nieuwe niches worden gecreëerd; dit impliceert dat het in wezen zinloos is ten aanzien van adaptieve systemen te praten over evenwicht, daar het systeem nooit in een evenwichtstoestand kan komen, het is altijd in ontwikkeling, in een overgangsfase. Het is zelfs zo dat, wanneer het systeem ooit een toestand van evenwicht bereikt, het niet stabiel is doch dood. Voorts is optimaliseren door de agentia niet mogelijk daar het aantal mogelijkheden veel te groot is; daarom zullen de agentia veranderen en zich verbeteren met betrekking tot de activiteiten van de andere agentia. Kortom, complexe adaptieve systemen worden gekenmerkt door permanente vernieuwing. In 1988 werden de zaken breder aangepakt. Arthur vond dat zijn economische agentia geen wiskundige agentia moesten zijn doch entiteiten gevangen in een web van interacties en historische contingentie (leer der mogelijkheden en gemiste kansen). Op die basis wilde Arthur allereerst een aantal klassieke problemen te lijf gaan, zoals bijvoorbeeld het gedrag van de beurs (markt voor aandelen). Men zou uitgaan van beperkte rationaliteit. Iemand vroeg: "Waar zet je de wijzer van de rationaliteit?" Nu, die wijzer zou moeten meegaan met de ervaring opgedaan door de agentia. In wat voor situatie de agentia zich ook zouden bevinden, iets deden ze altijd wel. In Santa Fe zou de nadruk komen te liggen op toenemende meeropbrengsten, beperkte rationaliteit en de dynamiek van evolutie en leerprocessen; uitgegaan moest worden van modellen die psychologisch realistisch waren. In plaats van als uitgangspunt de gebruikelijke deductie te nemen, zou men uitgaan van inductie (van bijzonder naar algemeen); daarom kan inductie niet steunen op een exacte, deductieve logica. Dat wil zeggen, de probleemcontext is niet goed gedefinieerd en de omgeving niet stationair. (Met in het achterhoofd de opvatting dat adaptieve agentia reageren op positieve prikkels). Geen optimalisatie dus, maar met vallen en opstaan leren. Geen evenwicht met betrekking tot de economie; deze moet meer gezien worden als een biosfeer, altijd veranderend, altijd in beweging. Niet voorspellen, doch begrijpen en verklaren is de leus. Het zich begeven in de inductie had als mogelijkheid de zeer complexe problemen te lijf te gaan met computersimulaties. Men koos voor de aandelenmarkt; volgens de neoklassieken opereerden daar alleen volkomen rationele beleggers met volkomen informatie hetgeen tot de uitkomst leidt dat iedereen hetzelfde beeld heeft van het rendement op aandelen in de verre toekomst. Door het disconteren van de verwachte geldstromen kan daar een monetaire uitdrukking aan worden gegeven. Derhalve zullen, afgezien van wat kleine fluctuaties, de beurzen een rustige aanblik bieden. Men spreekt over een beurs als een levend wezen: zij is nerveus, gedrukt, euforisch. Men vond dat de beurs wel een vorm van kunstmatig leven leek. Dus lag het voor de hand de rationele agentia te vervangen door de in het Santa Fe Instituut 'geboren' kunstmatige intelligentie agentia die zich als mensen konden aanpassen en leren. Het model beschikte over een aandeel (dividend \$30; rentevoet 10%) dat de agentia konden kopen of verkopen. Naarmate ze regels leerden voor de ruilhandel was observatie van marktgedrag mogelijk.

Tot grote ontsteltenis van de modelbouwers bleek dat de prijzen van het aandeel op neoklassieke wijze gingen schommelen rond de intrinsieke (toekomstige geldstromen) waarde van \$30. Maar men bleef het model draaien en ontdekte op een gegeven moment dat als de prijs naar \$34 steeg, de agentia overgingen tot kopen; ze hadden een primitieve technische analyse ontdekt waarbij werd uitgegaan van de gedachte dat, als een aandeel maar begon te stijgen, verdere prijsstijgingen te verwachten waren. Het was als het ware een 'self-fulfilling prophecy'; met alleen maar kopers werd de prijs uiteraard opgedreven. Het omgekeerde gebeurde als de prijs daalde naar \$25; allen agentia verkochten waardoor de prijs naar beneden werd gedreven. Hausses en krachs! Arthur was verrukt en realiseerde zich meteen dat er een eerste glimp was opgevangen van een opkomende eigenschap in het systeem, de eerste glimp van leven.

“Arthur zegt ‘dat er altijd al mensen waren geweest die zich interesseerden voor processen en veranderingen in de economie’. Veel van die basisideeën werden dan ook al in de twintiger jaren, van de vorige eeuw, geopperd door de Oostenrijkse economist Schumpeter. “Maar ik heb het gevoel dat in de afgelopen 4, 5 jaar de mensen die in die richting denken veel meer zelfvertrouwen hebben gekregen.” Dus lag het voor de hand de rationele agentia te vervangen door de in het Santa Fe Instituut geboren kunstmatige intelligente agentia die zich als mensen konden aanpassen en leren.

Ontleend aan:

M.M. Waldorp: De rand van de chaos; over complexe systemen.

Amsterdam, Contact, 1994

(vervolg 3)

aandeel op neoklassieke wijze gingen schommelen rond de intrinsieke (toekomstige geldstromen) waarde van \$30. Maar men bleef het model draaien en ontdekte op een gegeven moment dat als de prijs naar \$34 steeg, de agentia overgingen tot kopen; ze hadden een primitieve technische analyse ontdekt waarbij werd uitgegaan van de gedachte dat, als een aandeel maar begon te stijgen, verdere prijsstijgingen te verwachten waren. Het was als het ware een 'self-fulfilling prophecy'; met alleen maar kopers werd de prijs uiteraard opgedreven. Het omgekeerde gebeurde als de prijs daalde naar \$25; allen agentia verkochten waardoor de prijs naar beneden werd gedreven. Hausses en krachs! Arthur was verrukt en realiseerde zich meteen dat er een eerste glimp was opgevangen van een opkomende eigenschap in het systeem, de eerste glimp van leven.

“Arthur zegt ‘dat er altijd al mensen waren geweest die zich interesseerden voor processen en veranderingen in de economie’. Veel van die basisideeën werden dan ook al in de twintiger jaren, van de vorige eeuw, geopperd door de Oostenrijkse economist Schumpeter. “Maar ik heb het gevoel dat in de afgelopen 4, 5 jaar de mensen die in die richting denken veel meer zelfvertrouwen hebben gekregen.” Dus lag het voor de hand de rationele agentia te vervangen door de in het Santa Fe Instituut geboren kunstmatige intelligente agentia die zich als mensen konden aanpassen en leren.

Ontleend aan:

M.M. Waldorp: De rand van de chaos; over complexe systemen.

Amsterdam, Contact, 1994

De Amerikaanse hoogleraar Roger Garrison heeft een meer optimistische kijk op de zaak. Zijn aandacht gaat vooral uit naar de relatie tussen geld en de reële economie, hij stelt zich de fundamentele vraag: “wat is het oorzakelijk verband tussen de monetaire politiek en economische activiteiten?”. Hij verschilt van mening met Lachmann, naar zijn idee bestaan er verbanden, wellicht geen sterke, maar er is zeker sprake van een los verband tussen de monetaire en reële sfeer in de economie.

Marktprocessen en onzekerheid

De Amerikaanse hoogleraar Kirzner (zie later) houdt zich vooral bezig met marktprocessen met daaraan inherent het probleem van de kennis. In zijn "Meaning" voert hij de zogenaamde "Garrison Stelling" op. Deze stelling is gebaseerd op hetgeen Garrison in 1982 naar buiten bracht. Garrison betoogde dat de Oostenrijkse theorie een middenpositie inneemt tussen de twee extreme opvattingen in de mainstream economie. Enerzijds is er het mainstream neoklassieke uitgangspunt, gebaseerd op de veronderstelling van volkomen kennis, dat evenwichtsposities zeer relevant zijn voor de verklaring der werkelijke marktwerking. Anderzijds zijn er degenen (inclusief de post-keynesianen) die uiterst sceptisch staan tegenover betekenis en relevantie van de evenwichtsmodellen der mainstream economie. Bij hen speelt de onzekerheid die het zicht op de toekomst versluiert een zeer grote rol; kennis is maar zeer ten dele aanwezig waardoor een systematisch marktproces met systematische coördinatie volstrekt onbereikbaar is. Tussen deze twee extremen opereren de Oostenrijkers; de kennis waarover marktpartijen beschikken mag dan op elk moment vol leemten zijn maar toch zien zij het marktproces als voorziende in een aantal systematische krachten, aangezwengeld door de alertheid van de ondernemers welke de mate van de onkunde van marktpartijen inperkt. Kennis is niet volkomen, maar geheel buiten bereik is zij ook niet. Weliswaar komt geen evenwicht tot stand, doch de marktkrachten oefenen een sterke druk uit op de tendensen ertoe. Wat betreft de ondernemers zijn ook weer twee extreme visies te onderscheiden:

- I. De ondernemer wordt gezien als de man die probleemloos en zonder tegenstand te ontmoeten reageert op de marktcondities. Zuivere winst is de overeenkomstige beloning. In feite kan hij moeiteloos omgaan met onzekerheden, waardoor hij zeer sterke gelijkenis vertoont met de neoklassieke ondernemer.
- II. De ondernemer is absoluut niet in staat vlot in te spelen op de ontstane behoeften en past derhalve niet in een evenwichtssituatie (radicaal subjectivistische ofwel de chaostheorie van Shackle c.s.).

De Oostenrijkse leer die zich baseert op de ideeën van Von Mises neemt ook hier een tussenstandpunt in: het ondernemerschap is weliswaar onverenigbaar met de evenwichtsstaat maar niet met het evenwichtsproces; dit laatste is essentieel. Dit standpunt wordt aangevallen door zowel de mainstream neoklassieken als de radicale subjectivisten.

Voor wat de financiële markten betreft kunnen wij dan het volgende constateren. Soms komen tijden voor die worden gekenschetst door extreme onzekerheid, aan de andere kant komen ook tijden voor waarin sprake is van een vrij hoge mate van voorzienbaarheid; het is mogelijk verwachtingen te formuleren. Als duidelijk sprake is van te voorziene causale verbanden dan is het goed die mogelijkheid niet ongebruikt voorbij te laten gaan. Het zoeken naar causale verbanden, en ze eerder ontdekken dan anderen, kan dus wel degelijk tot superieure uitkomsten leiden. De meer dan voortreffelijke resultaten die sommigen, bijvoorbeeld Warren Buffett, weten te bereiken, ook nog eens op consistente wijze, zijn een levende illustratie van wat mogelijk kan zijn.

Von Mises is ook beroemd om zijn niet aflatende aanvallen op het socialisme en de idee van centrale economische planning. Al in 1920 beargumenteerde hij de onmogelijkheid van een maatschappelijk systeem zonder prijzen en mededinging. Het is naar zijn inzicht onmogelijk om een efficiënte, zich constant ontwikkelende, economie te runnen op grond van centralistisch-totalitaire principes. Hij voorzag dan ook de ondergang van dit soort ordeningsprincipes.

Op dit punt willen wij kort ingaan op wat door economen het ‘interbellumdebat’ wordt genoemd. Kirzner (Classics, dl I) stelt dat het debat over de mogelijkheden van een rationale economische calculatie in centraal geleide economieën -waarin Von Mises en Hayek de exponenten waren van wat werd gezien als de Oostenrijkse stellingname tegen een socialistische markteconomie- tot onbedoeld neveneffect had een gedachtenverdieping van beide economen. Het debat bracht Von Mises en Hayek ertoe, elk voor zich, die aspecten van het economische proces onder de loupe te nemen welke vroegen om juist die radicale subjectieve inzichten welke -zeker impliciet- in Mengers leer aanwezig waren. Als antwoord op het argument dat de markt ook kan worden geleid door niet-marktprijzen, ontwikkelde Hayek (zie aldaar) zijn opvatting van het vrije marktproces als processen van ontdekking waarin de her en der verspreide informatie geactiveerd wordt (in “Individualism and economic order”, 1949). Een in wezen gelijke karakterisering van het marktproces, zonder de Hayekiaanse nadruk op kennis, maar met het accent op de ondernemersactiviteit in een wereld van zeer duidelijke open-einde onzekerheid werd in diezelfde tijd door Von Mises gepresenteerd in zijn “Nationalökonomie, Theorie des Handelns und Wirtschaftens” (1940), en in de Engelse vertaling ervan “Human Action” (1949). Hun formulering van deze (her)ontdekte inzichten bakende definitief de Oostenrijkse theorie in het tijdperk van Von Mises en Hayek af en was geenszins in overeenstemming met de toenmalige theorie. Naar Schumpeters mening waren Von Mises en Hayek de ‘verliezers’ van dit debat terwijl de zegepalm pro marktsocialisme werd weggedragen door Oskar Lange en Abba P. Lerner. In 1985 verscheen een studie (D. Lavoie ‘Rivalry and Central Planning: The Socialist Calculation Debate Reconsidered’) waarin aan die uitkomst ernstig wordt getwijfeld. Von Mises wees in zijn paper ‘Die Wirtschaftsrechnung im sozialistischen Gemeinwesen’ (1920) erop dat rationele planning in een complexe maatschappij vereist dat de planners onderscheid maken tussen de waarden van de verschillende hoeveelheden middelen waardoor de middelen in de minder belangrijke toepassingen gestuurd kunnen worden naar meer waardevolle doeleinden. Door anderen werd naar voren gebracht dat de centrale planners niet-marktbepaalde prijzen voor de middelen kunnen vaststellen en deze, waar nodig, bijstellen; een pleidooi derhalve voor een kunstmatige markt op waarop evenwicht mogelijk is. Von Mises en Hayek braken, gaande het debat, een lans voor het dynamische, door de ondernemers aangezwengelde, marktproces van wederzijdse ontdekkingen. Men kan stellen dat tussen voor- en tegenstanders van een socialistisch marktproces sprake was van een paradigma-contrast. Voorts zij opgemerkt dat in het interbellum het onderscheid tussen dynamiek en evenwicht nog niet duidelijk werd gemaakt. Het debat kan worden gezien als de katalysator waardoor de Oostenrijkers kwamen tot de formulering van hun niet-evenwichtstheorie van de dynamische marktprocessen.

Deze gedachten van Von Mises werden natuurlijk sterk bekritiseerd. Niet alleen door Europese economen maar ook door Amerikaanse. Met name de beroemde keynesiaan Paul Samuelson (MIT) en de socialistisch geïntereerde Robert Heilbroner weerden zich duchtig. Uiteindelijk heeft Von Mises toch gelijk gekregen. In het begin van de negentiger jaren gaf Heilbroner toe dat het Soviet-systeem in elkaar was gestort. Aan een 50-jarig debat kwam een einde. Het kapitalistische denken had gewonnen. In de woorden van Heilbroner; “Capitalism organized the material affairs of humankind more satisfactorily than socialism.”

Voor de financieel econome met belangstelling voor beurzen en markten is het goed te weten waar de oude socialistische ideeën vervangen worden door op vrijheid gebaseerde inzichten.

Naar mate meer landen overgaan op economische vrijheid en privatiseren, de-nationaliseren, belasting verlagen, overheidstekorten wegwerken en inflatie beheersen, zullen de economische prestaties van die landen er op vooruitgaan.

De belangrijkste werken van Von Mises zijn:

- 1912 Theorie des geldes und der Umlaufsmittel. (The Theory of Money and Credit)
- 1922 Socialism
- 1935 Economic Calculation in the Socialist Commonwealth
- 1940 Nationalökonomie, Theorie des Handelns und Wirtschaftens
- 1949 Human Action: A Treatise on Economics (vertaling van het hierboven vermelde werk)
- 1966 Human Action (revised)

Friedrich A. Von Hayek

De meest beroemde collega van Von Mises was ongetwijfeld Friedrich A. von Hayek (1899-1992), Hij is de enige economist uit de Oostenrijkse School die de Nobelprijs voor economie ontving (1974). Hij studeerde in Wien en werkte onder Von Mises bij het Oostenrijkse Instituut voor Economische Research. Bij de “Anschluss” emigreerde hij en werd hoogleraar in London aan de London School of Economics.

Zowel Von Mises als Von Hayek voorzagen de dramatische, economische, gebeurtenissen van de dertiger jaren. De crash van 1929 en de daarop volgende periode van depressie was voor veel economen uit die tijd een volslagen verrassing. Noch de leidende monetarist uit die tijd, Irving Fisher, noch John Maynard Keynes hadden negatieve verwachtingen over de toekomst. Von Hayek heeft in 1974 mede de Nobelprijs gekregen om zijn bijdrage aan de theorie van conjunctuurcycli.

De Oostenrijkse School in de economie begon vooral te floreren tijdens het begin van de jaren dertig. Veel economen bezochten het beroemde privé-seminar van Von Mises. Aan dat seminar werd ook door Von Hayek een bijdrage geleverd. Het was Lionel Robbins, voorzitter van de economische faculteit van de London School of Economics die Von Hayek uitnodigde om aan de LSE te komen doceren.

De verklaring die Von Hayek bood voor het ontstaan van de depressie, in Prices and Production, was gebaseerd op het werk van Von Mises (The Theory of Money and Credit). Het werd in die tijd goed ontvangen. Het leidde uiteindelijk tot wat nu wordt genoemd de Mises-Hayek conjunctuurtheorie. In die theorie zijn duidelijk sporen van voorgangers terug te vinden. De ideeën van Menger, marginaal nut, Böhm-Bawerk, Vermogenstheorie, en Wicksell (Zweeds econoom), hypothese van de natuurlijke rentestand, dienden als fundament. De analyse legt erg de nadruk op de verstoring die centrale banken kunnen uitoefenen door het laten bestaan van monetaire inflatie, de gehele economische structuur wordt daardoor kunstmatig aangetast.

Engels-Amerikaanse Neo-Oostenrijkers

De neo-Oostenrijkers van Engels/Amerikaanse origine trachtten het methodologisch individualisme

der Oostenrijkse School te combineren met de klassieke probleemstelling van economische groei en stabiliteit. Anders gesteld: zij waren de pioniers die ertoe bijdroegen de macro-economie van een micro-economisch fundament te voorzien. De drie bekendste auteurs zijn wel Von Mises, Hayek en Schumpeter. Gesteld kan worden dat in de jaren tussen 1940 en 1970 Von Mises en Hayek, hoewel gescheiden toch complementair, zeer veel bijdroegen aan de uitbreiding van het voor de Oostenrijkse interbellum-theorie kenmerkende beperkte subjectivisme. Het analytische beeld van de wereld dat Pareto gaf met behulp van indifferentiecurven was het beeld van een reeds in evenwicht verkerende wereld. Een meer volledig subjectivisme refereert aan een onevenwichtige wereld en erkent dat de feitelijke uitkomsten niet alleen moeten berusten op de relevante fysieke beperkingen en op de smaken en voorkeuren -tot uitdrukking komend op het moment van keuze- maar zeer zeker ook op de verwachtingen der marktdeelnemers en op de wijze waarop die verwachtingen kunnen verzanden ten gevolge van ondervonden teleurstellingen. Dat meer radicale subjectivisme dient voorts te omvatten het inzicht in de rol van de wederzijdse kennis en de manieren waarop van de verbeterde wederzijdse kennis kan worden geleerd, alsmede grotere aandacht voor een meer 'open einde' concept van besluitvorming (d.w.z. meer aandacht voor de beslissingen ten aanzien van de per individu ter beschikking staande alternatieven in plaats van de hypothese van volkomen kennis). Men stelt wel dat Hayek het element van de wederzijdse kennis aandroeg en verder uitwerkte, terwijl Von Mises zich meer bezig hield met de open-einde besluitvorming en zo een radicale uitbreiding van het Oostenrijkse subjectivisme bewerkstelligde. Die beide elementen maakten voor het eerst een inhoudsvolle theorie van markt-evenwicht mogelijk. Hayek richtte zich vanaf 1937 in een reeks papers op het belang hetwelk de individuele kennis van marktvoorwaarden heeft op het leerproces waaruit het marktproces bestaat, en op de economische gevolgen van de verspreid aanwezige kennis. Daar de wederzijdse informatie hierbij een cruciale rol speelt, was in Hayeks opvatting het marktproces er een van het systematisch leren van de wederzijdse opstellingen der marktparticipanten. Hiermee bracht hij een nieuwe dimensie aan in het subjectivisme, namelijk de wijze waarop individuen door middel van hun interpretatie van de eigen ervaringen zich een beeld vormen van de wereld waarin zij hun beslissingen nemen. Zowel Von Mises als Hayek verwierpen de idee van systematische, naar evenwicht tenderende marktprocessen niet. In tegendeel, juist hun radicaal subjectivisme maakt die processen tot de nadering van een evenwicht mogelijk gezien de erkenning van de ondernemersrol en de signalering van de lering getrokken uit ervaringen met onevenwichtige markten. Daarbij dient wel te worden bedacht dat een eenmaal bereikt evenwicht, indien dit al zou kunnen, op grond van dezelfde lijn van denken ook onmiddellijk doorbroken zal worden indien de ondernemer daar kansen toe ziet.

De verschijning van Hayek op het Engelse toneel was vooral belangrijk voor de ontwikkeling van de 'Oostenrijkse' conjunctuurtheorie. Reeds in 1912 had Von Mises een dergelijke theorie beschreven in zijn 'Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel', gebaseerd op Wicksells natuurlijke rentehypothese, Mengers produktiehiërarchie en Von Böhm-Bawerks omwegproductie. Hayek had in veel van zijn werken (onder meer in 'Monetary Theory and the Trade Cycle', 1933) die theorie laten zien en verder uitgebouwd, zodanig dat de conjunctuurtheorie als een kernpunt van de Oostenrijkse School werd beschouwd. Het begin van de jaren 1930 kan daarom worden gezien als de -zij het zeer korte- periode waarin de Oostenrijkse invloed het grootst was.

Aan Von Mises komt de eer toe het vraagstuk van wat nu precies de waarde van het geld bepaalde - Menger was hier niet uitgekomen, zodat in de Oostenrijkse leer de geldtheorie een ondergeschoven kind bleef- op te lossen. Hij integreerde waarde- en geldtheorie door ze beide onder dezelfde noemer, het marginale nut van de subjectieve individuele behoefte, te brengen. Hieruit vloeide zijn monetaire conjunctuurtheorie voort die verder uitgewerkt zou worden door Hayek.

Hayek neemt toch een wat aparte plaats in, ook al omdat hij in London doceerde. De leerling van Von Mises werkte de conjunctuurtheorie van zijn meester, op basis van veranderingen in de geldhoeveelheid, verder uit. Ook hij verwierp de kwantiteitstheorie omdat geen rekening werd gehouden met de invloed van geldcreatie op de relatieve prijzen. Hij zette Von Mises werk van de integratie van geld- en waardetheorie voort door onderzoek te doen naar het effect van veranderingen

in het geldaanbod op de samenstelling van de output. De integratie van geld- en waardetheorie -op gang gebracht door Von Mises- werd door hem voortgezet in de vorm van onderzoek naar de gevolgen van wijzigingen in de geldvoorziening voor de samenstelling van de output. De conjunctuurtheorie van Hayek is een mengsel van de Oostenrijkse theorieën met betrekking tot geld, kapitaal en prijzen. Hij verklaarde het verloop van een conjunctuurgolf als volgt. Een monetaire verstoring (ontstaan door het toe laten nemen van de geldhoeveelheid) veroorzaakt een renteverlaging beneden een evenwichtsniveau (het niveau dat zonder die verstoring door marktpartijen overeen gekomen zou worden); hierdoor worden investeringen in kapitaalgoederen bevorderd hetgeen leidt tot een herallocatie van middelen -weg van de consumptiegoed productie richting intermediaire (kapitaal) goederen. Dientengevolge dalen de prijzen van consumptiegoederen en stijgen die van kapitaalgoederen. Door die verandering der relatieve prijzen treedt een verandering op in de productiestructuur. Hier zij opgemerkt dat Hayek het totale productieproces zag als een uit vele fasen bestaande -van oerproducent tot consument- activiteit. Derhalve zal een verandering in het aantal fasen of een herallocatie van middelen binnen de fasen leiden tot een wijziging van de productiestructuur. Daar de kapitaalcomponent meer tijd in beslag gaat nemen, leidt een verandering in de productiestructuur tot een overinvestering in langere (omweg)productiemethoden. Hierdoor raakt de coördinatie van de plannen tussen consument en producent, tussen spaarder en investeerder, verstoord, daar het geld, verdiend in hogere fasen, uitmondt in een vergrote vraag naar consumptiegoederen, aldus het intermediaire proces onderbrekend. In de kapitaalgoederensfeer ontstaat een sterke terugval waardoor het tijt keert en de productiestructuur zal terugkeren naar de oude omvang. Bij Hayek staan de markt signalen, opgepakt door spaarders en investeerders ten behoeve van hun beslissingen, centraal. Hoewel de beslissingen onafhankelijk van elkaar tot stand komen blijken zij interdependent wat betreft hun gevolgen voor het bereiken van evenwicht. Conjunctuurgolven doen zich voor als de plannen een algemene inconsistentie vertonen. Zijn theorieën met betrekking tot geld en conjunctuur, afgerond in de jaren 1930, werden weggespoeld door de op gang gekomen Keynesiaanse ‘revolutie’. Hayeks verzet tegen door Keynes voorgestane ideeën zoals de staat als monetaire beleidsmaakster, inflatie als bestrijdingsmiddel van depressies, aggregaten, ontmoet in onze dagen weer begrip. Het verbindende thema in al Hayeks werk is zijn opvatting van evenwicht, zijnde de coördinatie van economische activiteiten. Die coördinatie wordt bereikt wanneer de plannen van alle (economisch) besluitvormers in elkaar grijpen. Besluitvormers gaan af op signalen; de geëigende signalen zijn de relatieve prijzen. Een verandering in de relatieve prijzen zal aanpassingen oproepen die weer een gecoördineerd plan doen ontstaan. In Hayeks conjunctuurtheorie genereren monetaire verstoringen echter foutieve signalen, doordat zekere vormen van economische activiteit een kunstmatige stijging van de opbrengst te zien geven; die stijging blijft alleen bestaan zolang de monetaire stimulans wordt voortgezet. Uiteindelijk zal elke opleving worden gevolgd door een ineenstorting. Hayek werd bekend toen hij aan de London School of Economics een aantal colleges hield, later als boek gepubliceerd onder de titel “Prices and Production”, waarin de economie werd benaderd in termen van productiefasen. De crisis van de jaren dertig uit de vorige eeuw vroeg om nieuwe paradigma’s, zodat Hayek bij een aantal Engelse economen zoals Hicks, Lerner, Robbins en Shackle een willig oor vond. Hij werd echter voorbij gestreefd door Keynes die met zijn pleitbezorging voor de rol van een grotere en actief optredende overheid decaden lang de economische theorievorming domineerde. Hij opponeerde in die tijd sterk tegen Keynes’ nieuwe leer; onder meer viel hij over het ontbreken van het element tijd. Hayek achtte Keynes’ theorie zuiver een korte-termijntheorie; de erin vervatte beleidsaanbevelingen zouden op de lange termijn rampzalig zijn. Ook hier zien wij dat tegenwoordig veel meer aandacht bestaat voor de opvattingen zoals die mede door Hayek naar voren werden gebracht. Hayeks latere bijdragen aan -in de geest van Menger- de rol van de informatie in de economie werden wel gunstig ontvangen. In feite was hij een econoom van het eerste uur wat betreft de hernieuwde aandacht voor een herformulering van mededingingstheorieën.

Von Mises en Von Hayek lieten zien dat geld niet neutraal werkt in de economie, geld beïnvloedt relatieve prijzen, inkomens en zakelijke activiteiten. Het gevolg is dat bepaalde individuen en organisaties er baat bij hebben indien de overheid de geldhoeveelheid laat groeien, anderen worden daardoor echter benadeeld. Een politiek van geldcreatie laat niet simpelweg alle prijzen veranderen, stijgen, maar laat winnaars en verliezers ontstaan waardoor het de economische structuur blijvend kan veranderen. Het kunstmatig laag houden van de rente en het vergroten van de in omloop zijnde geldhoeveelheid laat een verkeerde allocatie ontstaan. Meer geld dan noodzakelijk vloeit op die manier naar de productiemogelijkheden waar goederen van ‘hogere orde’ worden gemaakt. De ‘boom’ komt tot een krachtig einde indien de geldgroei wordt afgeremd of wanneer de rente gaat stijgen. Volgens de denkers van de Oostenrijkse School is het niet de vrije-markt die zich van depressie naar oververhitting beweegt, maar is het ingrijpen van de overheid op het gebied van de monetaire politiek de boosdoener. De overheid laat economische instabiliteit ontstaan.

In zijn werk vraagt Von Hayek zich af wat er zal gebeuren indien gezinnen meer gaan sparen en minder consumeren. Dan wordt er meer geïnvesteerd, nieuwe technologieën komen tot ontwikkeling en grootse werken kunnen worden uitgevoerd. Het gevolg is wel dat er minder te consumeren valt.

Aan de andere kant, wat gebeurt er als er meer wordt geconsumeerd en minder wordt geïnvesteerd. Het gevolg is dat de productiecapaciteit vooral wordt gebruikt voor het maken van consumptiegoederen. Vervolgens ontstaat een investeringscrisis omdat er te weinig is gespaard. De oplossing ligt in de werking van de ‘invisible hand’ van de rentevoet. Die zorgt ervoor dat een evenwichtige afstemming tot stand komt tussen de zorg voor het nu en de zorg voor later. Voor Von Hayek is sparen gelijk aan economische vooruitgang. Sparen vergroot de capaciteit en consumeren verkleint de groei van de productiecapaciteit.

Het bekende argument dat sparen slecht is voor de economie kunnen wij met de visie van Von Hayek bestrijden. Mensen die deze overtuiging koesteren maken een fatale denkfout. Sparen is namelijk niet hetzelfde als oppotten. Spaargelden moeten worden omgezet in investeringsactiviteiten, dit betekent dat net zo als bij consumeren het geld op een rationele wijze wordt aangewend. Het verdwijnt niet uit de circulatie.

De theorie kan als volgt worden geïllustreerd. Veronderstel dat de economie op stabiele wijze groeit, de rente is ook stabiel op een niveau van ongeveer 6%. Op dat moment wordt door de politiek gezegd dat de economie sneller zou moeten groeien. Vervolgens laat de centrale bank de geldhoeveelheid stijgen tot dat de rente het peil van 4% bereikt. Door deze lagere rentevoet wordt het bedrijfsleven aangemoedigd te lenen. Vooral de kapitaal-intensieve industrie zal hier de voordelen van ondervinden. Het optimisme uit de reële sfeer verplaatst zich naar de financiële markten en de effectenbeurs kent hoogtijdagen. Volgens de Mises-Hayek-theorie is dit een gevaarlijke situatie. De opgaande tijd is kunstmatig, want gebaseerd op fiat geld, en zal op een gegeven moment tot een einde komen. Dit zal gebeuren als de rentestand weer gaat stijgen. Ook dan zijn het de kapitaalintensieve industrieën die het eerst de gevolgen zullen ondervinden. Na de ‘boom’ komt de recessie, soms zelfs een depressie, en de effectenbeurs zal scherp reageren.

Zoals bekend: een gratis lunch bestaat niet. In de economie is het onmogelijk iets voor niets te krijgen. Het uitbreiden van de geldhoeveelheid kan geen echte voorspoed laten ontstaan, dat

zou immers een gratis lunch betekenen, maar alleen een zaagtand-effect van stijgen en dalen. Trouwens als het vergroten van de geldhoeveelheid tot echte welvaart kan leiden zou armoede als sinds lang niet meer bestaan. Monetaire inflatie betekent niet dat alle prijzen gelijkmatig zullen stijgen, het houdt in dat de productiestructuur blijven wordt veranderd. Het zorgt voor grote misallocaties bij investeringen en die dienen op termijn weer te worden gecorrigeerd.

Voor Von Mises en Von Hayek was het duidelijk waar de oorsprong van de Grote Depressie gevonden moest worden. In Amerika had de Federal Reserve Bank (FED) gedurende de jaren twintig van de twintigste eeuw een goedkoop geld politiek gevoerd. De daarop volgende boom in de industriële productie werd gevolgd door een groot optimisme op de effectenbeurs. Vanaf het moment dat de FED de rentestand ging verlagen stond het, voor beide economen, vast wat de afloop zou zijn. Het was alleen een kwestie van tijd. Niet vergeten mag worden dat op dat moment de gouden standaard functioneerde. Von Mises en Von Hayek gaven geen datum waarop het onvermijdelijke te gebeuren stond, de economische wereld is nu eenmaal onzeker, toch valt nu te constateren dat de FED gedwongen was om in 1929 de rente te verhogen. In het najaar van 1929 crashte Wall Street en dook de wereld in een wereldomspannende recessie.

Vervolgens diepte de recessie uit tot een echte depressie. Niet doordat het marktsysteem niet werkte maar juist omdat het systeem in zijn werken, door de overheid, werd gesaboteerd. Zoals gezegd verhoogde de FED de rente, daar bovenop kwam nog een aantal maatregelen die het Congress nam, zoals allerlei belasting- en tariefsverhogingen, de regering van President Hoover introduceerde een politiek van hoge lonen, het gevolg was een stijgende werkloosheid. Uiteindelijk werd het geloof in de werking van vrije markten behoorlijk aangetast. Het duurde vele jaren voordat dit geloof weer enigermate was hersteld.

Naarmate de depressie voortduurde en men de eigen fouten niet kon of wilde inzien, ontstond ook onder politiek leiders weerstand tegen een systeem van vrije markten. Zo ontstond de klassieke roep om een alternatief. Sommigen gingen een flirt aan met het Marxisme en ook andere radicale oplossingen vonden in die tijd gehoor. Uiteindelijk ontstond een soort derde weg oplossing die voor een groot deel werd aangedragen door de Engelse econoom John Maynard Keynes. Naar zijn inzicht was consumeren belangrijker dan sparen. Consumeren was de oplossing voor de economische kwaal van die tijd. Daarmee voorkwam Keynes dat de overheden een nog belangrijker rol zouden moeten spelen; de socialistische oplossing. Het enige dat de overheid moet doen in tijden van een sputterende economie is het creëren van tekorten op de begroting door het vergroten van de overheidsuitgaven en van de hoeveelheid geld in omloop. De tweede wereldoorlog, met zijn enorme overheidsuitgaven, overtuigde meer dan wat dan ook, en de theorie van Keynes werd voor lange tijd de overheersende gedachte. De theorieën van Von Mises en Von Hayek vielen weg en kregen bij sommigen zelfs een wat obscuur tintje.

Vanaf 1974, als Von Hayek de Nobelprijs krijgt, ontstaat weer belangstelling voor het Oostenrijkse gedachtegoed. Ook ging het in dat jaar met de economie niet al te goed. Tekorten aan grondstoffen, inflatie van meer dan tien procent en een prijzen crisis in de energiewereld. Effectenbeurzen toonden een pessimistisch beeld, koersen van aandelen en obligaties vielen sterk terug. De wereld zocht naar veiligheid in de vorm van beproefde recepten. Goud, zilver en Zwitserse Franken stegen aanzienlijk in prijs. Het merkwaardige was dat de wereld een

nieuw economisch fenomeen meemaakte. De recessie ging gepaard met een inflatie. Dit fenomeen was voor Keynesianen en Klassieken niet te verklaren. Voor de aanhangers van de Oostenrijkse School was het echter niet moeilijk de verklaring te vinden.

Ook vandaag zijn deze inzichten waardevol. Veranderingen in de monetaire politiek van een land, veranderingen in de geldhoeveelheid en/of de rentestand, kunnen dramatische gevolgen hebben voor de financiële markten. Aandelen, obligaties, wisselkoersen, onroerend goed, edele metalen en andere beleggingsmogelijkheden ondergaan die invloeden. De meeste economen (Keynesianen, Monetaristen en Oostenrijkers) zijn het er over eens dat een politiek van 'gemakkelijk geld' een weldaad kan zijn voor de financiële markten. Vooral indien dit gebeurt op het dieptepunt van een recessie. Maar de Oostenrijkers wijzen ook op de gevolgen, naar hun idee is 'gemakkelijk geld' altijd instabiel. Inflatie zorgt voor oplopende koersen maar dat is slechts tijdelijk. Op een gegeven moment komt er een einde aan de droom, de rentestand gaat oplopen en de stieren veranderen in beren.

Nemen wij bijvoorbeeld de gebeurtenissen uit 1982. In Amerika is al jaren een politiek van 'krap geld' gevoerd. De Amerikaanse prime rate bereikt op een gegeven moment zelfs 21%. De recessie slaat toe, prijzen van aandelen, obligaties, olie en huizen dalen sterk, ook goud en zilver gaan mee. De inflatoire trend werd gebroken. Door de gebeurtenissen in Mexico ontstaat angst voor een ouderwetse bankcrisis. In de zomer van 1982 besluit de FED om Mexico te hulp te snellen, enorme bedragen worden in het monetaire systeem gepompt. De effectenbeurs is jubilant en ziet het begin van de zogenaamde Reagan Bull Market. Het was duidelijk een tijd om te kopen.

Natuurlijk wijzen de Oostenrijkers op het tijdelijk karakter van dit feest. Op een gegeven moment moet de rente weer gaan stijgen, de economie koelt af en de beurs zal dalen. Wanneer dat gaat gebeuren weet niemand. De opgaande markt duurde dit maal vijf jaar. In de nazomer van 1987 bereiken de koersen hun, voorlopig, hoogste peil. De FED gaat over op een politiek van 'krap geld'. Daar hadden de beleggers niet direct op gerekend, op maandag 19 oktober 1987 valt de Dow Jones 508 punten.

De FED handelt snel. Geld wordt in het systeem gepompt, het gevolg is dat de markt herstelt en naar nieuwe hoogten snelt. Ook op dit moment (mei 2013) lijken beleggers blij met de inflatoire interventies in Japan en de Verenigde Staten.

Vanzelfsprekend is het niet alleen de geldhoeveelheid die de koersen beïnvloedt. Belastingen, buitenlandse handel en de vermogenssituatie van particuliere beleggers zijn ook van belang. Toch leert het werk van Von Mises en Von Hayek ons dat wij de handelingen van de centrale bankiers niet mogen veronachtzamen. Zij kunnen het leven van beleggers en zakenlieden sterk beïnvloeden.

Von Hayek wijst het socialisme af. Niet op grond van verschillen in normen en waarden, ook niet op basis van vooroordelen maar op grond van logische argumenten. Een belangrijk element wordt gevormd door het bestaan van vrije markten. Als markten worden afgeschaft kan geen vrije prijsvorming meer plaatsvinden en daardoor is geen efficiënte allocatie van productiemiddelen meer mogelijk. Het gevolg is dat socialisme altijd gepaard zal gaan met het verkleinen van economische mogelijkheden. Het remt de groei af. Op politiek gebied zal socialisme altijd leiden tot totalitaire regimes. Het is politiek nu eenmaal niet te verdedigen

dat eenmaal afgekondigde plannen niet door zouden gaan of drastisch gewijzigd zouden moeten worden. De onnadenkende massa zal steeds weer macht overdragen aan een centraal gezag. Daardoor komen de inzichten van de denkende elite niet meer aan bod. Hier lijkt een soort politieke Wet van Gresham aan het werk. Naast de uitspraak 'bad money drives out good money' zou kunnen worden toegevoegd 'bad ideas drive out good ideas'. Volgens Von Hayek in zijn "The Road to Serfdom" zijn wij de idealen van de oude economie aan het verkwaselen. Sinds het hoogtepunt van de liberale ideeën, rond 1870, zijn wij terechtgekomen in een tijdperk van decadentie. De meeste mensen willen zelfs niet inzien dat de door ons ingeslagen weg desastreus is omdat: "...such an understanding might destroy some of the dearest illusions which we are determined to cling."

De belangrijkste werken van Von Hayek zijn:

- 1931 Prices and Production
- 1944 The Road to Serfdom
- 1949 Wahrer und falscher Individualismus
- 1954 Wirtschaft und Politik
- 1956 Grundtatsachen des Fortschritts
- 1968 Die Verfassung einer freien Staates
- 1978 New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas

Joseph A. Schumpeter

Een Oostenrijks economist met een wat andere kijk op de kracht van het kapitalisme dan vele andere Oostenrijkers. Joseph A. Schumpeter (1883-1950) was het enig kind van een welgestelde textielfabrikant. Na een klassieke opvoeding in een aristocratisch milieu ging hij rechten studeren te Wien. Later studeerde hij economie in Oxford en Cambridge. In 1907 werd hij financieel adviseur van een Egyptische prinses. Na als Minister van Financiën deel te hebben uitgemaakt van de katholiek-sociaal-democratische regering in 1919, werd hij voorzitter van de Biedermannbank te Wien. Doordat de bank failliede verloor hij zijn functie. Hij was driemaal gehuwd, onder andere met de economiste Elizabeth Boody. Onder druk van de omstandigheden van die tijd vertrok hij, in 1932, naar de Verenigde Staten van Amerika. Tot zijn dood, in 1950, zou hij als hoogleraar verbonden zijn aan de Universiteit van Harvard.

Aan de rand van de Oostenrijkse School

Schumpeter was opgegroeid met de Oostenrijkse neoklassieke leer, gebaseerd op de micro-economische benadering. Zijn in 1911 verschenen boek 'Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung' stond echter in het teken van een bekend thema der Klassieken; de economische ontwikkeling.

In zijn boek staat de rol van de ondernemer centraal, ook is de invloed van Von Wieser duidelijk aanwijsbaar. Naam maakte hij er pas mee toen in 1934 de Engelse vertaling 'Theory of Economic Development' verscheen. Pas in 1939 verscheen weer een werk van zijn hand getiteld 'Business Cycles' (Schumpeter was inmiddels naar de VS geëmigreerd). Schumpeter, van huis uit ook letterlijk Oostenrijker, was, behalve door Menger, Von Wieser en zijn leermeester Von Böhm-Bawerk ook beïnvloed door Marx en Walras. Schumpeter was met Marx van mening dat economische processen organisch van aard waren en derhalve niet louter en alleen reageerden op invloeden van buiten af, doch dat zich binnen het economische systeem wel degelijk veranderingen voordeden. Voorts sprak hem het samengaan van economie en sociologie in de theorieën van Marx aan, en had hij waardering voor het algemeen-evenwichtsstandpunt van Walras. Desondanks verloochende zich zijn

Oostenrijkse opleiding niet en bleven bij hem de onevenwichtigheid en het marktproces een grote rol spelen waardoor Schumpeters ondernemer de motor werd die de veranderingen (=onevenwichtigheid) aandreef in een concurrerende economie en aldus de economische groei -in Schumpeters optiek een centraal proces dat door de mainstream economie in de verdrinking was gekomen- zijn stimulansen gaf. Concurrentie zag hij, zeer Oostenrijks, als een proces dat hoofdzakelijk beruiste op de dynamische vernieuwingen des ondernemers. Zijn evenwichtsoopvatting had een theoretische constructie als vertrekpunt. Dit evenwicht noemde hij 'the circular flow of economic life' (CF) met als centraal punt dat dit economische leven zich routinematig voltrekt op basis van opgedane ervaringen. (Vergelijk met de ERE van Von Mises). In deze kunstmatige economie heeft de tijd haar betekenis verloren en komen krediettransacties niet voor, daar goederen, in de ene periode geproduceerd, in de daaropvolgende worden geconsumeerd. De Individuele onderneming staat indifferent tegenover hetgeen geproduceerd gaat worden, daar voor elk produkt direct en volledig wordt betaald. De ondernemer is in de 'CF' een ronde nul. In de dynamische werkelijkheid komt de 'CF' uiteraard niet voor. Daarin is volgens Schumpeter relevant hoe het kapitalisme structuren schept en weer vernietigt, niet hoe het deze overeind houdt. Deze 'creative destruction' -de verstoring van de CF- is de spil der economische ontwikkeling.

Als men Schumpeters theorie vereenvoudigt is deze terug te brengen tot een drietal elementaire en corresponderende paren van tegenstellingen.

- i. Reële processen; de 'circular flow' - de tendens naar evenwicht, tegenover de optredende veranderingen;
- ii. Theoretische onderwerpen: statisch versus dynamisch;
- iii. Menselijk gedrag: ondernemerschap versus management.

Schumpeter stelde de ondernemer en zijn activiteiten centraal; zijn ondernemer is echter niet per se een kapitalist, een intellectueel of een uitvinder. Wat telt is leiderschap. De Schumpeteriaanse dynamische ondernemer is te zien als een trait d'union tussen de micro-economie van de onderneming en de macro-economie van het overheidsbeleid. De wijze en de omvang van de belastingheffing hebben repercussies voor de ondernemingszin en beïnvloeden derhalve in Schumpeters optiek de economische vooruitgang (de heffing van een progressieve inkomstenbelasting zou in aanleg die vooruitgang kunnen remmen).

In zijn werk uit 1912 maakt Schumpeter onderscheid tussen de statische kringloop (circular flow), groei (growth) en ontwikkeling (economic development). De statische kringloop is een 'model', berustend op een economisch proces zonder verandering, met bepaalde constante factoren (omgeving, bevolking, gezinnen, ondernemingen). Elk gezin besteedt zijn gehele inkomen aan consumptieve uitgaven. Het in omloop zijnde geld werkt alleen als ruilmiddel en heeft geen invloed op de reële sfeer van de economie. Op deze wijze ontstaat uit de aard der zaak een evenwichtstoestand. Min of meer op de wijze zoals door Walras (School van Lausanne) beschreven. Ondernemers maken winst noch verlies, er wordt niet gespaard en geen vermogen geaccumuleerd. Economische groei kan dan worden gezien als een kwantitatieve verandering die voortvloeit uit externe factoren (oogsten, oorlogen, overschotten van andere landen) en interne factoren (sparen, investeren). De geschiedenis laat zien dat deze veranderingen slechts geleidelijk en traag plaatsvinden. Van economische ontwikkeling kan gesproken worden indien sprake is van een kwalitatieve verandering. Deze is toe te schrijven aan plotselinge sprongen die het gevolg zijn van nieuwe combinaties van productiefactoren of innovaties die zorgen voor uitbreidingsinvesteringen en besparingen. Innovaties worden gezien als een creatief antwoord op economische omstandigheden. Kenmerken van innovaties zijn:

- i. Hoge kwaliteit van de innovator;
- ii. Spruiten voort uit een soort speciale intuïtie;
- iii. Het is een 'sprong' (de persoonlijkheid van de ondernemer verandert);
- iv. Innovaties zijn onvoorzienbaar en kunnen alleen achteraf worden verklaard (ex post) en niet vooraf worden 'aangekondigd' (ex ante).

Evenwicht in de economie

Het door Walras beschreven evenwicht is een algemeen evenwicht dat echter is gebaseerd op het maximerend gedrag van consumenten en producenten. Schumpeter zal zich wel hebben kunnen vinden in de uitgangspunten van Walras' evenwichtstheorie (consumentenvraag als vraaguitlokker, producenten als hoeveelheidsaanpassers, functionering van markten op de voorgrond, markten interdependent, overal vrije concurrentie), maar volgde zijn wiskundige exercities niet. Toch lijkt het model van Schumpeter meer op 'Evenly Rotating Economy' (ERE) van Von Mises. Deze wordt gekenmerkt door evenwicht, zowel aan de vraag- als aan de aanbodzijde treden in werkelijkheid echter steeds veranderingen op, bijvoorbeeld in de waardeschalen en op basis van technologische vernieuwingen. Beide soorten veranderingen beïnvloeden de prijzen op verschillende wijze. Als de tijdvoorkeur zich wijzigt zal dat effect hebben op de rentevoeten en de vorming van kapitaalgoederen. Cruciaal hierbij is dat zich al nieuwe veranderingen aandienen als de oude nog niet geheel hebben doorgewerkt. Derhalve dient te worden beredeneerd wat er zou gebeuren als zich geen veranderingen voordeden. In een dergelijk hypothetisch geval neigt de economie naar een situatie waarin zij gelijkmatig draait; alle activiteiten tenderen naar een continue herhaling van steeds hetzelfde patroon. In zo'n geval doen zich twee situaties voor: (1) de overgangperiode naar een zich niet wijzigende gelijkmatig draaiende economie en (2) de onveranderlijke loop van den ERE; dit is de fase van het uiteindelijke evenwicht. De economie tendeeert steeds naar de nadering van deze uiteindelijke evenwichtssituatie. Geld heeft in de ERE geen functie, daar de bestaansgronden van geld als ruilmiddel en ophooping van waarden niet meer aanwezig zijn.

Voor Schumpeter zijn innovaties niet gelijk aan uitvindingen. Een uitvinder is een producent van ideeën, een ondernemer brengt iets tot stand. Innovaties kunnen derhalve alleen voorkomen in een maatschappelijk systeem dat het vrije ondernemerschap erkent. Ook iemand die in loondienst is kan in dit opzicht als ondernemer optreden.

De filosoof Bergson komt met een soortgelijke verklaring. In zijn *L'Evolution créatrice* (1932) zegt hij: "La plupart des grandes réformes accomplies, ont paru d'abord irréalisables et elles l'étaient en effet. Elles ne pouvaient être réalisées que dans une société dont l'état d'âme fût déjà celui qu'elles devaient introduire par leur réalisation et il y avait là un cercle dont on ne serait pas sorti si une ou plusieurs âmes privilégiées, ayant dilaté en elles l'âme sociale, n'avaient pas brisé le cercle en entraînant la société derrière elles."

Ook de historicus Berr en de filosoof Toynbee, tijdgenoten van Schumpeter, menen dat het individuen zijn die de evolutie stuwen. Zij slaan bressen in bestaande toestanden en trekken de economie met zich mee.

In deze rol is de ondernemer dus vooral bezig met het doorbreken van evenwichten. De productiekrachten worden ineens naar nieuwe toepassingen geleid. Deze stap wordt vervolgens door veel andere ondernemers nagebootst. Uiteindelijk zal weer een nieuw evenwicht worden bereikt. Bij de klassieke economist J.B. Say (elk aanbod schept zijn eigen vraag) was de ondernemer de aanpasser, bij J.A. Schumpeter is de ondernemer de stoutmoedige doorbreker van het bestaande. Zijn creatieve destructie is de sleutel voor de vooruitgang. Zijn niet

aflatende speurtocht naar innovaties zet de ontwikkeling in gang.

Een merkwaardige gedachte ontwikkelt Schumpeter in zijn *Capitalism, Socialism and Democracy*. Hij zegt daarin dat het kapitalisme niet zal kunnen overleven omdat de vrije ondernemer ten onder gaat in de toenemende bureaucratie van de maatschappelijke ordening. Binnen de ondernemingen ontstaat een soort technestructuur die het moeilijk maakt tot innovaties te komen. Ook pressiegroepen en overheidsingrijpen maken innovaties steeds lastiger. Daar komt nog bij dat de kenmerken van de ondernemende- en bureaucratische persoonlijkheid constant met elkaar botsen. De een is uit op het doorbreken van het bestaande en de ander wil niets liever dan bestuurbaarheid langs voorspelbare wegen.

In de financiële wereld van vandaag is nog veel creativiteit te bewonderen. Het financiële nieuws brengt voortdurend verhalen over fusies, overnames en nieuwe markten. Oude bedrijven krijgen het moeilijk en verdwijnen soms, nieuwe, uit niet veel meer dan ideeën bestaande, namen komen op. Bedrijven die geen goede waardeontwikkeling laten zien lopen de kans om door mensen met een andere kijk op zaak te worden overgenomen.

Een aardige illustratie wordt gevormd door het verhaal van IBM. Jaren geleden werd IBM geleid door een echte entrepreneur, Thomas J. Watson, die IBM tot 's wereld grootste computer bedrijf wist te maken. Maar toen ontstond ook de bureaucratie. IBM verloor haar slagkracht en in de jaren zeventig was IBM geworden tot een uit zijn krachten gegroeid, traag bedrijf. Nieuwelingen, zoals Apple, zagen hun kans schoon. IBM had eveneens een soort "Keynesiaans" management, waarin consumeren belangrijker leek dan investeren. Ontslagen kwamen binnen IBM, in die tijd, vrijwel niet voor. Het gevolg is dat men niet meer adequaat op veranderingen in de markt kan reageren. De positie van IBM op de markt voor computers ging afkalven en de koers van de aandelen daalde. Aan het begin van de jaren negentig was het niet meer te ontkennen, er moest iets gebeuren. Nieuw management met nieuwe ideeën en de kracht het bestaande te doorbreken. IBM was in staat de 'turnaround' te maken. Creative destruction.

Ook beleggers werken vaak als entrepreneurs. Ook zij zoeken constant naar betere mogelijkheden. Sommigen slagen daarin wonderwel. Volgens de conventionele wijsheid is het onmogelijk om de markt op consistente wijze te verslaan, toch zijn enkele beleggers in staat dat nu juist wel te doen. Wij kunnen hierbij denken aan mensen als Arnold Bernhard, oprichter van Value Line Investment Survey, John Templeton, Warren Buffett en Peter Lynch. Zulke successen zijn niet voor iedereen weggelegd, maar die beleggers die kunnen beschikken over superieure kennis en inzichten met betrekking tot de werking van markten en ondernemingen maken in ieder geval een betere kans.

Economie en Ethiek

Het gedachtengoed van de Oostenrijkers is in ons land niet erg wijd verbreid. Voor velen schuilt in hun gedachten een zekere 'wetteloosheid'. De door een werkgroep van de Katholieke Universiteit Brabant (tegenwoordig Universiteit van Tilburg) samengestelde bundel "Economisering van de samenleving" geeft een goed beeld van de opvattingen van diegenen die van mening zijn dat economische ontwikkelingen allereerst vanuit een totaal mensbeeld moeten worden beoordeeld. De centrale vraag die de werkgroep zich stelt is of economie en ethiek wel zover uit elkaar liggen als

de traditionele (lees: neo-klassieke) wetenschapsbeoefening aanneemt; economie is immers een menswetenschap en ethiek maakt deel uit van het menselijk handelen. Kan economisch handelen volledig worden losgemaakt van ethisch handelen? Zo ja, hoe wordt dan het economisch handelen gezien? Zo niet, kan de rol van de ethiek in de economie objectief worden bestudeerd?

De werkgroep gaat uit van het paradigma der Nieuwe Institutionele Economie (NIE) welke premissen zijn:

- a) economische subjecten zijn onvolledig geïnformeerd over de kwaliteit van goederen of over de intenties van anderen;
- b) economische subjecten hebben een begrensde rationaliteit hetgeen ruimte schept voor opportunistisch gedrag.

Recente ontwikkelingen in de economische wetenschap tonen aan dat met betrekking tot het neoklassieke marktmodel enige kritische opmerkingen op hun plaats zijn. De premisse dat alle marktpartijen volledig dan wel voldoende geïnformeerd zijn en de opvatting dat instituties kunnen worden genegeerd zijn onder kritiek komen te staan. A-symmetrische informatie is een wijd verbreid verschijnsel. 'Moral hazard' is in de economische theorie ethisch neutraal, toch heeft het veel gemeen met opportunisme wanneer het doel de middelen heiligt. Het in bedwang houden van opportunisme door middel van adequate instituties kan de economische efficiency bevorderen. In het kort is dit de boodschap van de NIE.

Wil men de ethiek in de economie een rol laten spelen, dan is een collectieve beslissing nodig met een rol voor overheid en politiek; de economie wordt dan ondergeschikt gemaakt aan 'hogere' normen en waarden. Daartegenover staat de visie dat alle normen en waarden het produkt zijn van een socio-biologische evolutie; de economie staat dan op zichzelf, is 'eindeloos'. Dit fundamentele verschil van inzicht klinkt ook door in de discussie over de economisering van de samenleving in het algemeen op de kwaliteit van het bestaan. Het is de taak van de wetenschap een gemeenschappelijke taal te ontwikkelen die benut kan worden voor debatten, zodat duidelijk is wat partijen bindt maar ook scheidt. Verder heeft de wetenschap als taak te verklaren en inzichtelijk te maken. Voorkomen dient te worden dat onder de vlag van 'het hogere' onduidelijke belangen worden gediend. Men kan overigens twijfelen of overheid en politiek zich op dit terrein zuiver kunnen opstellen.

De belangrijkste werken van Schumpeter zijn:

- 1911 Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung
- 1934 Theory of economic development (Engelse vertaling van het bovenstaande boek)
- 1939 Business Cycles
- 1942 Capitalism, Socialism and Democracy
- 1954 History of Economic Analysis (na de dood van Schumpeter door Elizabeth Boody voor publicatie geschikt gemaakt; na dat ook mevrouw Schumpeter was overleden werd definitieve uitgave alsnog mogelijk gemaakt door de medewerking van Dr. Robert Kuenne en Prof. Wassily Leontief)

Israel M. Kirzner

Wellicht één van de meest vooraanstaande Oostenrijkse economen van dit moment, hij wijst nadrukkelijk naar het optreden van entrepreneurs binnen marktprocessen. Israel Mayer Kirzner (1930 -) studeerde economie onder Von Mises. Op dit moment is hij hoogleraar economie aan de universiteit van New York (Department of Economics). Hij houdt zich vooral bezig met marktprocessen. Zijn boek Competition & Entrepreneurship wordt gezien als een 'standaardwerk' over dit onderwerp. Kirzner's visie wijkt af van die van Schumpeter. In de ogen van de laatste is de entrepreneur de onruststoker, de mens die de bestaande situatie op de markt doorbreekt met nieuwe producten en nieuwe ideeën. De entrepreneur van Kirzner is echter bezig met een ontdekkingsreis, op zoek naar profijtelijke situaties die nog niemand

heeft gezien. Hij creëert ze dus niet, maar maakt er als eerste gebruik van. In de termen van Arthur: hij ziet een profijtelijke niche.

Vanaf de jaren 1960 wierp Kirzner zich op als advocaat van een analyse van de ondernemer in zijn hoedanigheden van foutenhersteller, economische evenwichtsschepper en zoeker naar winstmogelijkheden. In die hoedanigheid was de ondernemer degene die als eerste het economische proces in beweging zette; hij was, kortom, de spil waaromheen het scheppen van economische kennis draaide.

Von Mises ondernemerstheorie is uitgewerkt door Kirzner; de ondernemer is een Menger/Kirzner (M/K) co-productie. Ook hier wordt alleen de succesvolle ondernemer gezien. Het verschil met Schumpeter is dat de M/K ondernemersrol niet slechts is weggelegd voor enkele heldhaftige figuren doch elk economisch subject is ondernemer.

Aan Kirzners marktprocessen is vooral inherent het probleem van de kennis. De Oostenrijkse theorie neemt een middenpositie in tussen enerzijds het mainstream neoklassieke uitgangspunt -gebaseerd op de veronderstelling van volkomen kennis- en anderzijds degenen (inclusief de post-keynesianen) die de onzekerheid en de gebrekkige kennis die de toekomst versluieren een zeer grote rol laten spelen. Tussen deze twee extremen opereren de Oostenrijkers.

Kirzner is ook een voorstander, gebaseerd op Menger, van een verticale marktstructuur. Later zullen wij in dit verband ook nog kennis maken met de Amerikaan Skousen. Hij verdeelt de markt in twee stukken: een markt voor producten -hierin zijn de ondernemers de verkopers en de consumenten de kopers- en een markt voor produktieve diensten; hierin zijn de ondernemers de kopers en de bezitters van middelen dan verkopers. De zo ontstane markt bestaat uit goederen of factoren binnen eenzelfde verticale fase. Vraag en aanbod van kapitaalgoederen zijn in termen van tijdvoorkeur.

In de financiële wereld zou men in dit verband kunnen denken aan de functie van arbitrage. Sommige beleggers speuren onafgebroken naar onontdekte verschillen tussen prijzen van hetzelfde goed op verschillende markten. Ook de zogenaamde 'contrarians' proberen situaties op het spoor te komen die nog niet algemeen zijn opgemerkt. Zij zoeken naar onder- of overgewaardeerde (het is natuurlijk beter om te spreken over onder- en overprijsd) situaties en durven dan op grond van die ontdekking een positie in te nemen nog voor dat het grote publiek van die speciale situatie op de hoogte is.

De belangrijkste werken van Kirzner zijn:

- 1960 The Economic Point of View
- 1963 Market Theorie and the Prize System
- 1973 Competition and Entrepreneurship
- 1992 The Meaning of Market Proces. Essays in the development of modern Austrian Economics
- 1994 Classics in Austrian economics; a sampling of the history of tradition; ed. by I.M. Kirzner, 3 delen.

Murray N. Rothbard

Deze moderne Oostenrijker heeft een belangrijke rol gespeeld bij het tot stand komen van de revival van de Oostenrijkse School. Murray Newton Rothbard (1926-1995) was hoogleraar

economie aan de Universiteit van Las Vegas, Nevada en verbonden aan het Ludwig von Mises Institute van de Universiteit van Auburn.

Wellicht heeft het pamflet uit 1964, *What Has the Government Done to Our Money*, hem de meeste bekendheid opgeleverd. Hij ziet kans als één der weinigen om in simpele, heldere bewoordingen uit te leggen wat geld is en wat geld doet. Hij verwijderd een enorme hoeveelheid mystiek en laat zien hoe geld is ontstaan, te beginnen met de directe ruilhandel tot de moderne wereld van het fiat geld. Op sterke wijze toont hij hoe het ingrijpen van overheden slecht kan uitwerken op de economische situatie van landen en ondernemingen, hij laat zien dat het optreden van centrale banken vaak inflatie tot gevolg heeft en maakt duidelijk waarom de westerse wereld haar sterke monetaire positie heeft verloren. Uiteindelijk concludeert hij dat het enige stabiele systeem een gouden standaard is.

Rothbard's magnum opus is ongetwijfeld zijn uit 1962 stammende *Man, Economy and State*. Een 'treatise' van duizend bladzijden die geënt is op Von Mises' 'Human Action'; de auteur ziet zijn boek als de opvolger ervan. Zijn werk is gebaseerd op "enkele eenvoudige en volstrekt ware axioma's". Het Fundamentele Axioma is dat van het menselijk handelen; individuen gebruiken middelen om doelen te bereiken. Zijn twee ondergeschikte postulaten zijn: a) er is een verscheidenheid aan arbeids- en produktiefactoren, b) vrije tijd is een consumptiegoed. In de inleiding bij de herziene druk (eerste druk 1970) zegt Rothbard dat de Oostenrijkse School het jaar na de dood van Von Mises (1973) een spectaculaire opleving te zien gaf. Hij schrijft deze toe aan zowel de omverwerping van het Keynesiaanse paradigma (de onmogelijk geachte stagflatie in de ge-industrialiseerde landen in 1973/74) als aan de toekenning in 1974 van de Nobelprijs aan Hayek. In de loop der jaren, zo stelt Rothbard, ontwikkelde zich in de Verenigde Staten een drietal standpunten.

1. Het oorspronkelijke Misesaanse of praxeologische paradigma met de nadruk op handelen en keuzes (hiervan is Rothbard een aanhanger; hij volgt zijn leermeester in dat opzicht).
2. Het Hayeksiaanse paradigma, waarbij de nadruk ligt op kennis en ontdekking (Kirzner is hier de leidende figuur).
3. Het nihilistische paradigma, een radicaal subjectivisme gebaseerd op het werk van de Engelse subjectivistische Keynesiaan G.L.S. Shackle.

Hoewel Rothbard een academisch economist was heeft hij grote invloed kunnen uitoefenen op de praktijk. Vooral op mensen die ook voorstander zijn van 'hard geld'. Bekende namen in dit verband zijn: Harry Browne, Gary North, Jerome F. Smith, James U. Blanchard III en Mark Skousen. Zijn theoretische inzichten hebben de fundering gelegd onder beleggingsprogramma's in edele metalen, vreemde valuta en andere potentiële hedges tegen inflatie en monetaire crises. Belangrijke inzichten van Rothbard werden gepubliceerd juist voordat de Verenigde Staten hun eerste na-oorlogse monetaire crisis meemaakten. Tijdens de zilverschaarste van de jaren zestig werden veel beleggers mede geleid door de publicaties van Rothbard.

De Amerikaanse overheid had de zilverprijs vastgesteld op \$1,29 per ounce, gebaseerd op de hoeveelheid zilver die in 'dimes' en 'quarters' werd gebruikt. De prijs werd ook door de overheid gecontroleerd. Toch ging dezelfde overheid door met het laten groeien van de geldhoeveelheid. Dit had tot gevolg dat de hoeveelheid zilver in de munten meer waard kon worden dan de nominale waarde van de munt zelf. Op zo'n moment wordt het aantrekkelijk om zilveren munten op te potten en te laten omsmelten. Dit gebeurde dan ook op grote schaal

gedurende 1963-1964, uiteindelijk werden de zilveren munten uit de omloop genomen. De Wet van Gresham krijgt steeds weer een vervolg. Harry Browne wijst er op dat Rothbard in zijn geschriften al vroeg wees op het gevaar van een devaluatie van de Amerikaanse munt. Dit gebeurde in de jaren 70. Browne adviseerde zijn klanten om veiligheid te zoeken in edele metalen en de Zwitserse Frank.

De Oostenrijkse School ondersteunt de wens naar 'hard geld'. Veel aanhangers van de School pleiten dan ook voor de terugkeer naar een gouden standaard. Zij verzetten zich tegen de opvatting dat goud een 'gewoon goed' is. Bij een gouden standaard heeft de overheid vrijwel geen eigen invloed op de waarde van het geld. Overheden over de gehele wereld hebben vaak een slechte naam gekregen omdat zij, op grond van bepaalde privileges, in staat zijn belastingen op te leggen, bezit te confisceren, oorlogen te beginnen en inflatie te veroorzaken. De klassieke wijze om aan deze problemen te ontkomen is het beleggen in goud en zilver. Hoewel goud een deel van zijn protectieve glans heeft verloren wordt het nog steeds door veel beleggers als een hedge tegen allerlei ongeluk in portefeuille gehouden. Ook in de 21^e eeuw spelen goud en zilver een belangrijke rol als bescherming tegen monetaire chaos.

Enkele bekende werken van Rothbard:

- 1962 Man, Economy and State
- 1963 America's Great Depression
- 1964 What Has the Government Done to Our Money
- 1993 Herziene druk van 'Man, Economy and State'
- 1995 Economic Thought Before Adam Smith: An Austrian Perspective on the History of Economic Thought Volume I and II

Mark Skousen

Een auteur die een andere benaderingswijze van de macro-economie voorstaat is Mark Skousen. Bij hem staat de structuur van het verticale productieproces, van oerproducent tot consument, centraal. Hij noemt zijn benadering een nieuw 'tableau économique'; dit kan worden aangeduid als een Mengeriaans 'verticaal' kader. Walras zag de economie op een horizontale, tijdloze manier; de produktiefactoren werden in zijn beschouwing direct omgezet in eindprodukten voor de consument. Skousen stelt een andere macro-economische benadering voor: de verticale methode van het analyseren der macro-economie. Hieronder verstaat men in beginsel een begripsmatig kader waarbinnen het economische proces wordt beschreven in termen van produktiefasen door de tijd heen. Men kan in feite de economie definiëren als een proces dat grondstoffen transformeert in hulpgoederen en uiteindelijk in eindprodukten voor producent en consument. Skousen merkt wat ironisch op dat deze benadering waarvan hij voorstander is, in vrijwel geen leerboek te vinden is, behalve wanneer de onderwerpen "BTW" en "Cost Push Inflation" aan de orde komen. Toch heeft de verticale produktiemethodologie (het produktiestructuurbegrip) een lange geschiedenis (Quesnay, Turgot, Say, met wat goede wil Smith, J.S. Mill en uiteindelijk Menger met zijn goederen van de 1e en hogere orde). Dit produktiestructuurbegrip zou wel eens een essentiële schakel kunnen zijn tussen de theorieën van micro- en macro-economie.

Enkele bekende werken van Skousen:

- 1990 The Structure of Production; in 2007 verscheen een herziene uitgave

Het huidige imago van de Oostenrijkse School

Ook nu nog blijkt geen eenstemmigheid omtrent hetgeen de Oostenrijkse School representeert. Hieronder volgt een aantal meningen over de huidige Oostenrijkse leer.

- A). In Oostenrijk leeft de overtuiging dat men als Oostenrijkse-Schooladept heden ten dage gewoon bij de beroepsgroep economen behoort. Erich Streissler (1933 -) die lange tijd de leerstoel van Menger c.s. bezette, heeft menig geschrift gewijd aan de vele aspecten der Oostenrijkse School en haar voornaamste vertegenwoordigers.
- B). Voor een aantal economen betekent of betekende het bijvoeglijk naamwoord "Oostenrijkse" alleen een hernieuwde aandacht voor Von Böhm-Bawerks kapitaal- en interesttheorie. Dit is bijvoorbeeld het geval bij de Engelse econoom Hicks, getuige zijn boek 'Capital and time: a neo-Austrian theory', 1973. In deze interpretatie vindt men weinig terug dat betrekking heeft op de algemene subjectivistische Mengeriaanse traditie.
- C). Voor anderen (al dan niet binnen de economie) staat de term "Oostenrijkse leer" meer voor een liberale opvatting op politiek en sociaal terrein; de richting die een vrije marktwerking bepleit. Machlup ("Austrian economics" 1982) heeft de bovenstaande opvatting min of meer onderschreven, zich daarbij vooral beroepend op de invloed van het werk van Von Mises. Deze grote voorvechter van de vrije-markteconomie droeg nog het Oostenrijkse stempel, zodat het wel begrijpelijk is dat zijn ferme uitspraken ten faveure van een vrije markt werden opgevat als de kern van de moderne Oostenrijkse School. Deze opvatting werd versterkt door de geschriften van Rothbard.
- D). De term 'Oostenrijkse leer' houdt voor menig econoom in een herleving, vanaf 1970, van de gedachten van Menger en de vroegere Oostenrijkse School, en vooral zoals deze zijn uitgewerkt door Von Mises en Hayek. Deze opleving vond met name plaats in de Verenigde Staten, gevolg van het werk van auteurs als Rothbard, Kirzner, Garrison ('Austrian macroeconomics', 1978). Deze economen leggen de nadruk op de Oostenrijkse visie van de markt als proces. Deze zogeheten 'neo-oostenrijkers' zien zichzelf als voortzetters van de vroegere traditie, maar dan in combinatie met (hierin volgen zij de mainstream neoklassieke leer) de waardering voor de systematische marktuitskomsten, al verschillen zij van opvatting over hoe die uitkomsten tot stand komen.
- E). Dan is er nog een stroming welke enige associaties vertoont met de neo-Oostenrijkers. In deze stroming (de chaostheorie) wordt de nadruk gelegd op de volkomen onzekerheid welke de economische beslissingsprocessen omgeeft. Vertegenwoordigers hiervan zijn onder meer de Engelsman Shackle, Lachmann ('Macro-economic thinking and the Market Economy, 1973, 'From Mises to Shackle', 1976).

Literatuur:

- Frantzen, P. Overzicht van het Economisch Denken. Een Marxistische analyse. Tweede gewijzigde druk. Kluwer, Antwerpen, 1984.
- Kirzner, I.M.(ed.) Classics in Austrian economics; a sampling of the history of a tradition
Deel 1 - The Founding Era
Deel 2 - The Interwar Period
Deel 3 - The Age of Mises and Hayek
London, Pickering, 1994
- Menger, C. Principles of Economics. New York University Press, 1981.
- Skousen, M. Austrian Economics for Investors. Ludwig von Mises goes to Wall Street. Pickering and Chatto Publishers, London, 1995.
- Skousen, M. The Structure of Production. New York University Press, 1990; in 2007 verscheen een herziene uitgave.
- Skousen, M. The Making of Modern Economics. The Lives and Ideas of the Great Thinkers, 2nd ed., Armonk, New York.
- Vis, J. Ondernemend Waarderen : Waarderend Ondernemen. De subjectiviteit van het begrip economische waarde, Maklu, Apeldoorn, 2010.